

ČAS

Znanstvena revija
„Leonove družbe“

Letnik III. Zvezek 9.

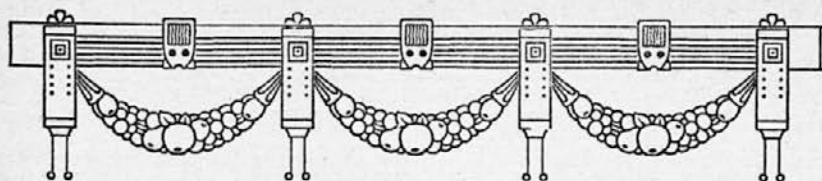
Ljubljana, 1909

Tisk Katoliške Tiskarne.

Vsebina.

Bistvo in metoda moderne etike. (Franc Terseglav)	385
Pacifizem in antimilitarizem. (Andrej Kopitar)	396
Slovenska akademija znanosti. (Vinc. Marinko)	410
All so na zvezdah živa bitja? (Ivan Sušnik)	423
Novе knjige: Umetniški spomeniki lavantinske škofije. — CeoBa Opba y XpBateky n CлaBoHиjy. (дp. Aлeкceя Ивaнa) — Vzhodno cerkveno vprašanje. — O. Ivan Krstnik od Sv. Križa, slovenski propovednik	433
Občni zbor Leonove družbe	436

»Čas« izhaja po desetkrat na leto. Naročnina: 5 kron, za dijake 3 krone.
Za člane »Leonove družbe« je naročnina plačana z letnino. (Letnina rednih
članov 10 kron, letnina podpornih članov 6 kron.) Naročnino sprejema
□ □ Leonova družba v Ljubljani. □ □

Bistvo in metoda moderne etike.

Franc Terseglav.

Temeljno vprašanje etike je vprašanje o normi, principu npravnosti. Kaj je npravnost, kaj dobro in slabo, kaj je zadnji vzrok, da so ta dejanja npravno dobra, druga pa npravno slaba, in v kakšnem razmerju stoje npravna dejanja do končnega cilja človeštva, oziroma svetovja, in naposled še vprašanje, ali ima človeško življenje sploh kak namen in zmysel in kakšen je ta zmysel — vsi ti problemi tvorijo normo npravnosti ali so z njo vsaj v bistveni in nujni zvezi. Temeljno vprašanje človeštva: odkod, zakaj in kam, je tudi temeljno vprašanje etike, v gotovem smislu temeljno vprašanje vsega modroslovja sploh. Odtod dejstvo, da moderni etiki, kadar o tej stroki obravnavajo sistematiško, redno začenjajo s tem, da postavijo moderno življenjsko naziranje v celoti in potem šele takorekoč v luči tega naziranja razvijajo prvobitne pojme morale — navsezadnje pa tudi krščanski etiki ne ravnajo drugače, ker etiki vedno predpostavljajo metafiziko, psihologijo in teodicejo, nauk o Bogu, začetniku in končnem cilju vsega bivajočega.

Brezdvomno je, da je od splošnega naziranja o svetovju in človeštvu, njega počelih, vzrokih in namenih odvisno, kako ta ali oni modroslovec etiko definuje, v čem vidi njeno bistvo in naloge in kakšno metodo uporablja. Če proučujemo n. pr., kako ta ali oni moderni etik uvodoma bistvo etike označuje in če potem proučujemo, kako etiko definuje in opredeljuje krščanski etik, je polemika nemogoča, dokler si nismo o bistvenem vprašanju, o normah npravnosti, na jasnem. Tam se polemika začenja. Pač pa je iz mnogih ozirov umestno, da si, preden se lotimo jedra vsega problema, predočimo, kako bistvo, naloge in metodo etike umevajo moderni in kako krščanski etiki, ker nam bo tako bistvena razlika popolnoma razjasnjena. V čem in v koliki meri so moderna etiška načela zmotna, o tem bomo razglabljali pozneje.

□□□□□

Friderik Paulsen (*System der Ethik*, I. 1906. 1—28) definuje etiko splošno kot znanost o nraavih. Nraavi pa je mogoče znanstveno raziskavati na dvojen način, zgodovinsko-antropološko in praktiško. Herodot in Herbert Spencer n. pr. opisujeta nraavi različnih dob in narodov; to raziskovanje imenujemo etnologijo, narodoslovje, ali deskriptivno sociologijo, opisujoče družboslovje. Praktiški način nraavoslovja pa vidi Paulsen v tem, ako raziskujemo vrednoto človeških dejanj; namen takega nraavoslovja je nagibati človeka k pravemu življenju. Tej vedi je dal Aristotel ime etika in jo začel prvi sistematiško oblikovati.

Da to bolj pojasni, razloži Paulsen razliko med teoretiškimi in praktiškiimi vedami sploh. Prve so prave vede, druge se prištevajo bolj umetnoslovju. Prve so teorije, druge tehnologije. Namen prvih je spoznanje, drugih pa oblikovanje stvari po človeškem delovanju. Praktiške vede uče, kako naj se stvari obrazujejo, da bodo našim namenom primerne.

Etika je praktiška znanost, kajti ona uči, »kako naj se človeško življenje svojemu cilju ali namenu primerno izobrazí«, jasneje, kako naj živimo, da namen življenja dosežemo. Ta definicija že kaže, kaj je Paulsenu norma nraavnosti; ne da bi se zazdaj spuščali v polemiko, konstatiramo samo, da vidi moderni etik nraavstvenost človeških dejanj izključno le v njih primernosti ali koristnosti za končni cilj življenja, in ker postavlja moderna etika za končni cilj življenja splošni blagor ali pa kulturni napredek, je jasno, da ji je le to princip moralnosti. Podobno se glasi, kar je na shodu »Svobodne Misli« v Ljubljani 5. septembra 1909 izvajal C. Jekovec: »Morala Svobodne Misli stremi po najintenzivnejši sreči posameznika in družbe. Ona izkuša regulirati egoizem, ki vlada v družbi. Ljudje morajo zavedno uporabljati naravne zakone. Moralno dejanje privatnega ali družabnega značaja je ono, ki kulturno krepí, nemoralno ono, ki slabi. Posvetna morala ima merilo: gospodarstvo, ravnotežje med izdatkom in prejemkom eneržije v vseh oblikah, ki pridejo v človekovem zasebnem in javnem življenju v poštev. Zakoni, ki na podlagi energetike (!) to določajo, nimajo značaja verskih in državnih zakonov. Zakoni svobodomiselné morale tvorijo higienske predpise osebnega in družabnega značaja na duševnem in telesnem polju. (Zdi se, da je C. Jekovec ravno iz Paulsena nemalo zajemal, vsaj kar se tiče primerjanja etike s higijeno. Paulsen pravi o tem doslovno: »Mann könnte hiernach die Ethik auch als

die allgemeine Diätetik bezeichnen, zu der sich die Medizin nebst allen übrigen Technologien, wie Pädagogik, Politik usw. als besondere Teile oder als Hilfswissenschaften verhalten.« Podobno na več drugih mestih.) Ideal te morale je kar največja biološka izdatnost posameznikov in s tem družbe sploh. To se doseže, če se npravstveno usposobi posameznika, da bo vedel v vseh podrobnostih življenja, kaj ima delati in zakaj.« (*Rdeči Prapor*, 7. septembra 1909.)

Etika je torej po Paulsenovem mnenju umetnoslovje — kakor vse druge umetnosti služi tudi ona namenu, človeško življenje vednobolj izpopolnjevati. Etika stoji na čelu praktičkih ved in jih vse vsebuje — zato so ji tako umetnost vzgoje in vladanja držav kakor umetnost trgovinstva in leposlovja in druge podrejene.

Vse praktičke vednosti pa temeljijo na teoretiških, saj so le uporablanje teoretiških spoznav v svrhu rešitve praktičkih nalog. Etika sloni — tako Paulsen poudarja — na vedi o človeku, antropologiji in dušeslovju. Zazdaj pripomnimo k temu le, da se nam zdi podlaga Paulsenovega nraivoslovja preveč omejena. Negledé na to, da etika nikakor ni umetnost, marveč znanost, in da Paulsen praktičko filozofijo, kakor so že stari imenovali etiko, zamenjuje z umetnostjo, dušeslovje in antropologija nikakor ne zadostujeta, da bi se nanje moglo utemeljevati nraivoslovje. Za to, da n. pr. spoznamo, kaj je cilj človeštvu, je nekoliko več treba kakor samo dušeslovje ali pa antropologija in družboslovje, katerega Paulsen v svojem uvodu, ne vemo zakaj, ne navaja. Dušeslovje pač razglablja o teženju duše po končnem blažju, o njem samem in njega bistvu pa nas pouči metafizika, splošni »svetovni nazor«, kakor bi dejal Paulsen. Omejitev na psihologijo, oziroma na družboslovje, kaže, da moderni etik, ker zameta metafiziko in spoznanje absolutnega bitja, zadnjega smotra vsega bivajočega, noče pripoznavati absolutno veljavne morale, absolutnih principov nraivosti, objektivno dobrega.

Kakšno pa je v zmislu Paulsenovem razmerje med etiko in psihologijo? Psihologija je spoznanje človeške nature, posebno njene duševne in socialne plati, etika pa na podlagi tega spoznanja daje navodila, kako naloge življenja tako rešiti, da življenje doseže svoj najpopolnejši in najbogatejši razvoj. Moderni nraivoslovec to še bolj pojasnjuje s tem, da etiki pripisuje nalogo, odgovoriti na vprašanje: Kakšne morajo biti družabne oblike in kakšno delovanje posameznikov,

da se pospešuje razvoj človeške nature? Razmerje med pravoslovjem in dušeslovjem je popolnoma analogno razmerju med medicino, oziroma terapevtiko in higieno, ter fiziško antropologijo; slednja spoznava telesno naturo, higiena pa uči, kako na podlagi tega spoznanja življenje tako urediti, da se telesne in od njega odvisne dušne funkcije zdravo do naravnega konca razvijajo. Etika bi bila na ta način nekaka splošna higiena, ki bi učila pogoje in postavljala norme za vsestransko izpopolnjevanje posameznega in družabnega življenja.

Da je ta definicija v nekem oziru nedostatna, je pač takoj uvidno, saj se od etike, če naj je znanost, mora zahtevati, da doume npravstvenost iz njenih zadnjih vzrokov, ne samo, kaj je dobro in slabo, temuč tudi zakaj je tako. Tudi ni jasno, kaj in kakšen je tisti najpopolnejši razvoj človeške nature, ki se ima z npravstvenim delovanjem doseči. Toliko o tem na tem mestu. Popolnoma pa s Paulsenom soglašamo, da je etika kot praktiška disciplina v nekem oziru nad teoretiškimi znanostmi, ker je težnja po rešitvi vprašanja, čemu živimo in ali ima naše življenje sploh kaj zmisla, človeštvo najbolj nagibala, da je sploh začelo o naturi svetovja, o bivanju samem razglabljati. Znanost je zaradi življenja, ne pa življenje zaradi znanosti.

Moderni etik nato razmišlja, kaj je naloga pravoslovja. Prvič: določiti, kaj je cilj življenja in najvišje dobro, drugič katera so sredstva, da se doseže?

V mnogem oziru sta te dve vprašanji kardinalni vprašanji na pragu etike. Kaj je cilj življenja, kaj najvišje dobro? Naj že na tem mestu poudarimo, da je za Paulsena in sploh za vse znamenitejše moderne etike s tem vprašanjem obenem že popolnoma rešeno vprašanje, kaj je norma, princip moralnosti. Če vem, kaj je cilj človeštva, oziroma najvišje dobro, vem tudi, kaj je dobro in kaj slabo in zakaj je tako. Dobro je, kar objektivno dosego tega najvišjega blagra pospešuje in je v subjektivnem oziru označeno po zavesti dolžnosti, slabo pa, kar od tega cilja odvrta. Mimogrede omenjamo, da pa za krščanskega etika z vprašanjem, kaj je najvišji blagor, z evdaimonologijo (Paulsen imenuje to »Güterlehre«), še ni rešeno vprašanje, kaj je počelo npravnosti. — Kaj torej Paulsen označuje za cilj življenja ali najvišje dobro? Cilj življenja in najvišje dobro je popolno človeško življenje, to je življenje, ki sestaja, oziroma omogočuje ali navaja »k popolnemu in harmoniškemu raz-

voju telesno-dušnih sil ter k bogatemu udejstovanju na vseh poljih človeške delavnosti v tesni zvezi z drugimi z nami zvezanimi osebami in v vsestranskem soudeleževanju pri zgodovinskem in duševnem življenju velikih oblik družabnosti. Prav kratko rečeno: najvišje dobro, cilj življenja je kolikormogoče popolni splošni blagor, socialna evdaimonija. Paulsen s svojega stališča čisto prav poudarja, da je ta splošni blagor nekaj objektivnega in da subjektivno blaženstvo, ki ga pri zasledovanju tega blagra občutimo, ni princip moralnosti. S tem se Paulsen obvaruje očitka, da njegova etika sloni na principu zgolj subjektivnega, individualnega ugodja (hedonizem).

O tej morali splošnega blagra, kateri sledi velika večina modernih angleških in nemških etikov in ki je tudi najbolj popularna, bomo izrečno razpravljali, kadar bomo o normah nravnosti razmišljali; v splošno označbo tega etiškega počela naglašamo le to, da temelji na radikalni zmoti, da je življenje življenju in človeštvo človeštvu namen, posameznik pa je edino le sredstvo za skupnost. Nravno dobro je edino le to, kar je za skupnost koristno, in zato je, kar k nje harmoničnemu in popolnemu razvoju nič ne doprinaša, etiško slabo. Potem je, da se poslužimo drastičnega, a popolnoma upravičenega zgleda, usmrčenje slabotnih otrok nravno dobro. Sicer pa vprašamo: Kaj je ta socialni blagor? Definicija Paulsenova, da je popolno človeško življenje v zvezi z zgodovinskim dušnim življenjem skupnosti, je pač čisto nejasna. Temeljno vprašanje je sledeče: Ali je ta skupni blagor že samnasebi etiško dober in so li človeška dejanja, ako po njem teže, že zaradi tega nravna? To pa treba zanikati, kajti kdo more brez drugega višjega merila razsoditi, kateri in kakšni skupni blagor je nravno dober? Špartanci so si n. pr. ideal družabnosti in skupne blaginje čisto drugače predstavljali, kakor so ga zasnovali srednjeveški krščanski družboslovci in državniki, in bušmani imajo gotovo vse drugačne pojme o socialnosti in socialnemu blagru odgovarjajočih dejanjih kot mi. Današnje civilizacije in napredka pa tudi ne moremo postaviti za absolutno merilo etike. S kakšno pravico? Paulsen sam na drugem mestu svoje etike priznava, da je z napredovanjem kulture napredovalo poleg slè tudi gorjé in da nikakor ni mogoče razsoditi, ali slà prevladuje nad zlom, ali narobe. Moderni etiki nravno teženje in delovanje istove-

tijo s teženjem in delovanjem za skupni blagor. In vendar to teženje do danes, kakor sami priznavajo, ni imelo nobenih uspehov, kajti ali ni mogoče, da je prebitek slè nad zlom = 0? Res da Paulsen pravi, da za merilo nraavnosti ne postavlja v prvi vrsti subjektivnega blagra, ampak objektivni, toda on priznava, da je z dosego objektivnega splošnega blagra nujno združeno blaženstvo, to je o b č u t e k blagra: človeštvo se mora, ako svoj blagor res dosega, tudi v splošnem čutiti srečno in zadovoljno, ga mora uživati. Ali pa človeštvo res kaj uživa ob napredku moderne kulture, ali vsaj nekoliko več uživa kot trpi, kdo si upa na to nedvoumno odgovoriti? Zato pa tako dvomljiv princip ne more biti merilo za nraavnost.

Toda to razglabljanje spada v evdaimonologijo. Kot pravo nalogo etike označuje Paulsen to, da mora pokazati, s kakšnim delovanjem se najvišje dobro ali popolno življenje da doseči in udejestviti. Etika v tem zmislu je nauk o dolžnostih in čednostih ali »sistem norm, ki določajo, kako naj se posameznik nasproti danim življenjskim nalogam vede, da jih prav, to je v zmislu popolnosti, reši« ali »nauk o tistih lastnostih značaja in smereh ter dejih volje . . . , ki dosegajo cilj življenja«, dočim ga druge n. pr. lahkomišljenost, razbrzdanost, sebičnost in lažnivoost zgrešijo. — Vse prav, da bi le vedeli, kaj in zakaj je kaj popolno!

Važno je zdaj, kako Paulsen sodi o metodah etike, to je, kako odgovarja na vprašanje, odkod črpa etika svoje spoznave in kako dokazuje resničnost svojih trditev?

Paulsen v soglasju z vsemi pozitivnemu krščanstvu nasprotnimi etiki uči, da je nraavoslovje iz k u s t v e n a , empiriška, ne pa umstvena, racionalna veda. »Kakor izkustvo dokazuje, da so snaznost, gibanje, svež zrak sredstva za ohranitev zdravja, tako izkustvo tudi dokazuje, da razsodna in premišljena dejanja, redno delovanje v poklicu, urejeno družbinsko življenje razvoj življenja pospešujejo; lenoba, malomarnost, nepoštenost, zloba pa imajo teženje, življenje posiromašiti in razdjati.« Človek o p a z u j e dve dejstvi, ki sta med seboj v nekem stalnem razmerju: na eni strani urejenost rodbinskih razmer, na drugi družabno blaginjo; slednja je nekako učinek prve, torej je zveza vzročna. Na tej podlagi stvori etik zakon, samo da to vzročno zvezo, kakor je tako sploh pri vseh praktiških, tehniških disciplinah, nekako obrne: da dosežeš družabno blaginjo, moraš živeti urejeno družbinsko živ-

ljenje. Mi bi, jasneje kakor Paulsen, dejali: Biološke vede učijo vzročnost, etika pa smotrnost.

Toda ugovarja se, da etiška veda nikakor ne more biti izkustvena, ker imajo etiški stavki značaj absolutnih zapovedi, se torej izkustveno ne dajo utemeljevati, niti je to treba, kajti, kako se imam v danem slučaju ravnati, to mi pove vest ali praktični razum, oziroma takozvani kategorični imperativ. Kaj je dobro, kaj slabo, ve vsak pred izkustvom; izkustvo nas more le o tem poučiti, kaj je za gotov namen koristno, kaj pa škodljivo. Zato je etika umstvena, racionalna, aprioriška veda.

Paulsen tega sklepa ne priznava. Morala in moralnost, tako poudarja, sta res bila pred moralno filozofijo; navedeno dobro so se ljudje vedli, preden jih je kdo učil n. pr. vzročne zveze med lažjo in socialnim neredom in potem pokazal, da, kdor hoče socialni red pospeševati in utrjevati, se ne sme lagati. Res je tudi, da nam neki notranji glas, ne da bi to kaj utemeljeval, kliče: To moraš storiti, ono opustiti! Vendar pa iz tega ne sledi, da bi etiška znanost bila apriorna.

Zakaj ne? vprašamo Paulsena.

In pri odgovoru na to vprašanje se Paulsen očitno zapleta v protislovja. Kajti o tem ne more biti dvoma, da je etika tako empiriška kakor aprioriška veda. Etika ima za podlago moralna dejstva, npravne obveznosti, kakor jih je poznalo in izvrševalo človeštvo, preden je poznalo etiko, moralno filozofijo. Če bi etika ta dejstva zgolj registrirala in nekako sistematiško katalogizirala, bi ne imela značaja vede. Nje naloga mora biti ta, da ta moralna dejstva razloži, da jih iz njihovih zadnjih razlogov doume. Etika mora odgovoriti na vprašanje: Zakaj so ta dejanja npravno dobra, ona pa npravno slaba?

Paulsen modruje tako-le, da nakratko njegova izvajanja povzamemo:

1. Laž n. pr. podira medsebojno zaupanje, zato izpodkopuje temelje družabnosti ter tako ovira dosego družabne popolnosti. (Kavzalno.)

2. Da torej te posledice ne nastopijo, se ne sme lagati. (Teleološko, finalno.)

To metodo imenuje Paulsen kavzalno-teleološko, in ker to brezdvoma ni nič drugega kakor izraz za neko dejstvo izkustva, se mu zdi, da etiška veda ne more biti drugačna kakor zgolj izkustvena.

Ali je pa naloga moralne filozofije s tem res že izčrpana? Ali je res na mestu primera med etiko in agrikulturno kemijo, ki jo navaja Paulsen? Agrikulturna kemija na primer se naslanja na načine gnojenja, kakor jih je ljudstvo izkustvenim potom dognalo — te metode kemik izpopolnjuje, proučuje sestavo zemlje in potem raziskuje, katere metode so za dosego večje plodovitosti primerne ter na ta način uvaja nova gnojila itd. Pravtako se moralni filozof naslanja na že obstoječo naravno ljudsko moralo. On opazuje moralne instinkte, ki urejujejo socialno življenje in katerim posamezniki sledijo, ne da bi o njih reflektirali. Zakon: Ne ubij sočloveka! je jasen in obvezen za vsakogar; nravi so se pračloveku zdele takoj zakoni, ki niso povedali vzroka svoje veljavnosti: tako je velevala vest in to se je vsakomur zdelo samoposebi umevno. Da se ne sme lagati, je vsakemu tako gotovo kakor da ogenj gori ali da kruh nasiti lakoto.

Tako Paulsen. Toda, kar tu razlaga, to ni nobena etika, to je antropologija, oziroma nje del. Taka veda spada v biologijo v najširšem pomenu besede. Sicer pa Paulsen samega sebe pobija. Takoj nato namreč poudarja, da ako bi moralna filozofija samo narurne zapovedi ali nagone nravnosti registrovala, bi ne bila prava znanost. Etika mora iti dalj; mora prvotne moralne nagone 1. utemeljevati. To stori na že navedeni način, da pokaže, da je v teh moralnih nagonih smotrnost, da namreč pospešujejo končni blagor. Zato etika tudi uči 2. različno vrednoto nravnih dejanj, kajti vsa nraвна dejanja niso za dosego zadnjega smotra enako primerna. Etika pa more tudi natorno nravnost na podlagi svojega jasnega spoznanja končnega blagra človeštva 3. izpopolnjevati. Znanstveni značaj etike tiči torej po Paulsenovi razlagi v tem, da pokaže: za ta cilj je to-le vedenje neobhodni pogoj.

Zdaj pa vprašamo: Kaj in kakšen je ta cilj? Paulsen ga je, kakor vemo, že v zmyslu nekega socialnega blagra ali popolnosti določil — če prav, to je drugo vprašanje — toda, da je ta končni smoter življenju določil, da po njem povprašuje, to je več kot izkustvo, to je že metafizika. In zato nikakor ni res, da je etika zgolj izkustvena veda. Pri tem pa hočemo opozoriti na nekaj važnega, kar Paulsenovo pojmovanje etike zelo jasno osvetljuje.

Moderni etiški metafizik Paulsenove vrste postavlja za normo nravnosti jako nejasen pojem socialne popolnosti, najbohotnejšega življenjskega razvoja ali čim največjega blagra vseh. Recimo, da

bi se vsebina teh pojmov dala popolnoma določiti. Ali zdaj že vemo, kaj je нравno dobro in slabo? Ne — mi poznamo le učinek, ki naj se z нравnim delovanjem doseže. Zdaj treba še določiti, katera dejanja ta učinek povzročajo, katera pa ne. Če se držimo primere o laži, ki smo jo po Paulsenovi shemi zgoraj postavili, je še precej mogoče, da se nam to posreči. Saj socialno kvarnost laži izkušnja jasno uči, toda ne za vsak posamezni slučaj. Koliko je morebiti laži, ki so socialno koristne! In vendar se laž splošno obsoja. Paulsen bi morebiti odgovoril, da ta splošna obsodba laži pohaja iz nekega нравnega instinkta, ki ga je narava v nas položila, da se družba ohrani in izpopolnjuje. Rekel bo, da nobena laž ni socialno koristna, ampak se le nam iz egoistiških namenov taka zdi, ali pa, da je ta ali ona laž koristna le za to ali ono manjšo družbo, za narod, za državo, nikakor pa ne za vse človeštvo, svetovje, splošni razvoj itd. Recimo, da ima Paulsen v tem slučaju prav. Toda nebroj нравnih činov je, pri katerih s principom njih koristnosti za družbo in njen zadnji cilj nikamor ne pridemo, kojih koristnosti za končni smoter človeštva ne moremo uvideti in ki jih tudi z naturnim nagonom ne moremo razložiti. Victor Cathrein navaja za to v svoji »*Moralphilosophie*« (I; 1. del, 3. knjiga), ki je pravi chef d'oeuvre katoliške etične vede, sledeč zgled:

Pred več leti je neki misijonar, P. Damian, na Sandwich-otokih stal pred vprašanjem, ali naj ostane med gobavci, ali pa naj se vrne v domovino. Če storim prvo — je ugibal — podaljšam sicer morebiti gobavcem življenje, pa bom tudi sam obolel, če pa storim drugo, ohranim človeški družbi svoje življenje, ki je za splošni blagor gotovo bolj potrebno kakor življenje nekaj smrti zapisanih, telesno in dušno propadajočih bitij. Socialno-evdaimoniški etik bi mu bil moral brez dvoma svetovati drugo. In vendar — ko se je izvedelo, da je misijonar iz ljubezni do bližnjega ostal na otokih, so ga ljudje blagrovale in njegov sklep imenovali heroiško čednost.

Na ugovor modernih etikov, da je ta heroizem morebiti bil socialno zato potreben, da si družba jemlje na njem zgled in izpodbudo, odgovarja Cathrein izborno: »Da ima kako dejanje moč dobrega zgleda za druge, morajo slednji to dejanje spoznati in pripoznati za dobro in hvalevredno samo na sebi. To je nujni pogoj. Moč navajati k posnemanju je senca, ne pa bistvo нравno dobrega. Kdor hoče dati drugim dober zgled, mora prej

biti prepričan, da je dejanje, ki ga hoče storiti, samo po sebi dobro in hvalevredno. V našem slučaju (P. Damiana) pa je jako dvomljivo, ali je dejanje socialno koristno. Naše občudovanje bi se tudi silno zmanjšalo, če bi imeli upravičen povod domnevati, da misijonar ni imel poglavitnega namena lajšati tuje gorjé, ampak le postaviti sebe za zgled sodobnemu človeštvu in zanamstvu. Kaj pa, če bi bil misijonar vedel, da njegovega heroizma nihče ne bo opazil, da sploh nihče ne bo o njem ničesar izvedel? Ali ne bi ta okolnost njegovega heroizma rajši povzdignila kakor pa zmanjšala?« (L. c.) Podobno pravi znani katoliški etik dr. Mausbach: »So čednosti, kojih lepota se ne da izvajati iz socialne koristi in ki vzlic temu vsakogar silijo k občudovanju in pravtako so hudo-bije, ki ne škodijo družabnosti, ampak samo storitelju, in vendar vzbujajo splošen gnus.« (*Weltgrund und Menschheitsziel* 1909.) Celó moderni modroslovec, sloviti R. Eucken, poudarja v vseh svojih delih, da kulturni ideal, vsota vseh pozemskih socialnih dobrin, nikakor ne more razložiti posvečujočega in osrečujočega značaja npravnosti. (*Der Sinn und Wert des Lebens* 1908.)

Pa recimo, da bi se npravstvenost dejanj dala iz njihovega smotra nedvomno razložiti, »spoznanje popolnega življenja« in »določba najvišje dobrine« — kakor pravi Paulsen — se ne da izkustvenim potom dognati. Zato etika ni le empiriška veda, kakor velik del modernih npravoslovcev domneva.

Toda moderni etik se na vsak način hoče tej posledici izogniti. Gotovo — izvaja Paulsen — mora etik o končnem smotru življenja razglablјati, vzlic temu pa ne zapusti izkustvene metode. Kaj je namreč najvišje dobro, tega sploh razum ne more določiti, marveč le volja. Vsak človek ima svoj življenjski ideal, ki ni nič drugega kakor »odsev njegovega najglobljega bistva in volje.« Če ima A drugačen življenjski ideal kakor B, mu ne morem dokazati, da ima B boljšega; kvečemu mu lahko predočim večjo vrednoto B-ovega ideala, na kar se A morebiti zanj odloči, toda ne po spoznanju razuma, marveč po odločbi volje, ki je edina instanca, kadar gre za vrednosti, dobro in slabo. »O tem, kaj je dobro življenje?« odločujejo le neposredna vrednostna čuvstva«. Da etika vzlic temu lahko postavlja splošno veljavna pravila, to pohaja odtod, ker so volje vseh poedincev človeške pasme splošno v eno smer naravnane; etik ima kakor biolog nalogo, to življenjsko smer izkustvenim potom najti, ne pa predpisovati. Torej je etika res le izkustvena znanost.

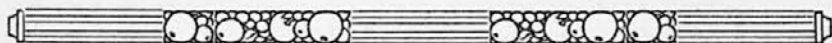
Na to nam je odgovoriti le-to: Paulsen pravi, da le volja vsakega posameznika odločuje, kaj je življenjski ideal in smoter — »odločitev o bistvu najvišje dobrine pravzaprav ni stvar razuma, ampak volje« — obenem pa trdi, da so vse volje splošno na en sam smoter uravnane. Na en sam smoter pa morejo biti volje vseh posameznikov le tedaj uravnane, ako tak smoter v istini izvun njih objektivno biva; če pa objektivno biva, potem nikakor ni mogoče, da bi šele volje posameznikov določile, kaj je ta smoter. Protislovje je očitno. Tam, kjer Paulsen obravnava posebič o najvišjem dobrem, ga definuje tako: Izpopolnitev lastne osebnosti in popolno udejstvovanje sil, v prvi vrsti osebnonravnih, ki obstojajo v samouveljavljanju ter v sodelovanju pri objektivnih smotrih zgodovinskega življenja, kateremu kot ud pripada.“ (8. izdaja, I. del, str. 270.) Ne da bi se spuščali v kritiko te definicije, vprašamo Paulsena, kako jo je zasledil. Ali res samo izkustvenim potom, da je preiskoval, kam merijo volje posameznikov? Gotovo ne — kajti nebroj človeških volj ne vidi smotra življenja v tem, kar ima Paulsen za njega smoter! Paulsenova definicija končnega blagra sloni na metafiziških predpostavah, torej njegova etiška metoda ni izključno empiriška. Končno pa je zmotna trditev, da o dobrem in slabem in sploh o vseh vrednotah odločujejo takozvana vrednotna čuvstva in volja. Volja sploh ne more soditi; kaj je več, kaj manj vredno, to razsoja razum. Objektivno vrednoto kake stvari pokaže razum, in volja mu le sledi — če se pa brez razuma odloči, sledi slepemu nagibu, ki po stvareh ne teži vselej po njih dejanski vrednosti.

Iz modernega pojmovanja morale sledi, da absolutno veljavnih moralnih postav ni. Paulsen se sklicuje pri tem v prvi vrsti na to, da ni absolutnega in za vse veljavnega življenjskega, oziroma kulturnega ideala. Tudi tista definicija, ki jo je o najvišjem blagru podal Paulsen, ni nujno veljavna, marveč le izraz časa v nje naziranja. Ugovor, da na ta način sploh do popolnega nramnega življenja ne moremo priti — kajti če ima Anglež nujno drugačno moralo kakor zamorec, velja n. pr. tudi za umetnika druga morala kakor za navadnega človeka in za moža druga morala kakor za ženo (str. 19) —, Paulsen na ta način zavrača, da postavlja načelo: Različna naziranja o smotru življenja niso zlob, ampak so celó bistven pogoj za popolnost človeštva! Kakor velja za zamorca v marsičem drugačna higiena kakor za Angleža,

prvotako velja zanj drugačna etika. Etika se tudi menja s časom in v gotovem zmislu ima vsaka doba svojo moralno filozofijo. To je zadnja beseda moderne etike.

Empirizem, subjektivizem in relativizem so torej glavne označbe moderne etike. Kaj uči nasproti temu krščanska moralna filozofija, smo že v velikih potezah poudarili, bistvena razlika pa nam bo popolnoma jasna, ko bomo razmatrali, v čem vidi krščanstvo končni smoter človeštva.

Pacifizem in antimilitarizem.

Andrej Kopitar.

Naš čas se po pravici imenuje »parabellum«-doba. Dreadnaught¹ in balon sta civiliziranim državam neobhodno nujna poroka miru. In vendar je ta mir le navidezen in ne pospešuje splošne blaginje. »Finančna bremena,« tako toži ruski državni minister Muraviev v carskem manifestu že l. 1898., »rastejo neprestano in glodajo korenino ljudskega blagostanja. Duševne in telesne moči narodov, delo in kapital — vse to je večinoma odvzeto svojemu naravnemu namenu in se troši na neproduktiven način. Stotine milijonov se izdajajo za razdiravne stroje, ki so danes zadnja beseda znanosti, a že jutri izgube vso vrednost vsled kake nove iznajdbe na tem polju. Čim bolj narašča oboroževanje, tem manj dosegajo države svoj namen. Gospodarske krize povzročajo večinoma ta sistem skrajnjega oboroževanja, in neprestana nevarnost, ki tiči v tej zmesi vojnih plinov, izpreminja naše armade v moreče breme, katero morejo narodi le s težavo še prenašati.«

Nasproti tem razmeram se je razvilo mirovno gibanje; kako jim hoče opomoči, bomo videli v naslednjem.

Vseh narodov tradicije nam soglasno sporočajo o prehistorični dobi, v kateri je vladala sreča, ljubezen in mir. Ta zemeljski raj je žalibog izginil, a ostalo je upanje, da se kdaj vsaj deloma povrne. Ne maramo naštevati mož starega in srednjega veka, ki

¹ Izg.: drednôt = neustrašen, predrznež, Wagehals.

so slavili mir in obsojali vojske; imenujemo samo iz nove dobe nekaj imen, kakor Abbé de Saint-Pierre, Spinoza, William Penn, Voltaire, Rousseau, Bentham, Kant..., na katere se s ponosom ozirajo današnji pacifisti. Vsi ti so namreč več ali manj jasno opisali pot in način, kako bi lahko neskajen mir kraljeval med narodi. Kant n. pr. je l. 1795. izdal traktat »Zum ewigen Frieden«, o katerem pa trdi znani nemški kogitant dr. Ed. Löwenthal, da je »nenavadno podoben« štiri leta poprej izdani knjigi Iv. Avg. Schlettweina. »Znano je,« piše Löwenthal v svoji »Geschichte der Friedensbewegung«² (Berlin 1907, 12—13), »da je Kantov kriticizem le ragout iz Aristotelovih kategorij, iz Humejevega skepticizma in Lockejevega intelektualnega empirizma, kateremu je dodal Charles Bonnetov chose en soi (Ding an sich). Pri tem se pa takozvanemu modrijanu iz Königsberga ni zdelo potrebno, da bi vsaj z enim zlogom omenil avtorje, kakor Bonneta, Huma in Schlettweina, pri katerih si je izposojeval njih duševno lastnino. To ravnanje je Kant izkušal olepšati s tem, da je tujo lastnino nebitveno izpreminjal. Iz Schlettweinove »splošne zveze narodov in držav« je Kant naredil federalizem svobodnih držav z namenom, biti ali ustvariti vez splošnega miru. Iz Schlettweinovega »bratstva narodov« je napravil Kant v pogojih splošne gostoljubnosti utemeljeno svetovno meščansko pravo. Kot predpogoj večnega miru je zahteval, da prenehajo stalne armade, da se omejijo državni dolgovi in določi pravičnejše vojskovanje. Ta logika ne dela posebne časti königsberskemu filozofu. Vojskovanje vendar ne more biti predpogoj večnega miru, in omejitve državnih dolgov bo pač prej posledica nego predpogoj večnega miru.«

Ob koncu Napoleonove krize so nekateri »kvêkerji« v Združenih državah pričeli propagirati mir. Prvo mirovno društvo (Peace Society) so ustanovili meseca avgusta l. 1815. v New-Yorku. V naslednjem letu je londonska Peace Society uvedla to propagando v Evropo. Enaka društva so nastala tudi v Genovi (1830) in Parizu (1841). To mirovno gibanje je ostalo individualno, in tudi viharno leto 1848. mu ni podalo novih moči. »Prijatelji miru« so organizirali pet mednarodnih kongresov v Bruselju (1848), Parizu (1849), Frankfurtu (1850), Londonu (1851) in Edinburghu (1853); toda ti shodi so bili popolnoma brez haska, dasiravno so se jih udeleževali najodličnejši pacifisti tiste dobe, kakor Angleži Richard Cobden, Henry Richard, John Bright, Francozi Saint-Simon, Fou-

rier, Lamartine, Victor Hugo, Nemci Humboldt, Liebig, Virchow, Italijani Cesare Cantù, Garibaldi... Težnje teh miroľjubov so opevali in olepšavali mnogi pesniki; med njimi zlasti Victor Hugo. Ta se je vdajal naravnost otroškim sanjam in postal ne malo smešen prorok. Ob priliki razstave v l. 1867. je napovedal, da ne bo več razlike med generalom in mesarjem, da bo vesoljna Evropa postala narod XX. stoletja. Vojska l. 1870. mu je bila krst tega ogromnega naroda, in 14. julija 1870. je zasadil v svojem vrtu »hrast združenih evropskih držav — le chêne des États-Unis d'Europe«. Nesrečna vojska mu je ohladila liro, ki je hotela opevati »vesoljno bratstvo«. Spoznal je, da

»une fraternité bégayée à demi,
et trop tôt, fait hausser l'épaule à l'ennemi«;

zato je rekel resignirano:

»Quand nous serons vainqueurs, nous verrons.«

A iznova se je Hugo vdal iluzijam in na večer svojega življenja je kot nezmoľljiv prorok mirno napovedal, da v XX. stoletju »izgine vojska, izgine morišče, izgine sovraštvo, izgine kraljestvo, izginejo meje, da izginejo dogme in da bo živel človek«.

Tako lirično in tako naivno kakor Victor Hugo se nihče več ne izraža; kajti ako bi take splošne deklamacije, ki naj so še tako zgovorne in pesniške, odstranjevale predsodke in zmote, bi se človeštvo že davno več ne vojskovalo: saj vdove in matere, sirote in človekoljubi že nekaj stoletij obsojajo vojskovanje... brez uspeha.

Moderno mirovno gibanje datira od onega časa, ko je mednarodna organizacija in mednarodna centrala dala pacifizmu novo oporo in novo moč. To se je zgodilo leta 1889., ko je zboroval prvi mednarodni mirovni kongres v Parizu. Ta kongres je imel čisto nov značaj: niso se sešli zasebniki, ampak delegatje posameznih mirovnih društev. S tem se je pričela vrsta svetovnih mirovnih kongresov, ki se vrše v raznih mestih vsako leto, razen v letih 1895., 1898. in 1899., ko sta bila le splošna shoda (assemblée générale) v Turinu in Bernu.

Na teh kongresih pacifisti vsestransko obravnavajo svoj mirovni program, ki je silno obširen in tvori velik del socialnega vprašanja. Razpravljajo o vsem, kar more pospeševati »bratsko združenje« narodov, o mednarodni postavodaji, o mednarodnem pravu, o mednarodnih razsodiščih in narodnostnih vprašanjih.

Zlasti podrobno študirajo militarizem, ki mori in ubija najlepše in najboljše moči modernih držav. Izjavili so se proti smrtni kazni in proti dvoboju; zlasti veliko pozornost in skrb pa obračajo na propagando svojih idej. Tako imajo volitivno propagando, propagando po časopisih, po verskih družbah, po ženah, po delavskih zvezah, po javnih shodih, po skupnih manifestacijah i. dr.¹ Najvažnejša med njimi je pač propaganda v šoli, po vzgoji in po pouku. Mir je namreč manj odvisen od diplomatov kakor od vzgoje. Mirno poravnavo mednarodnih konfliktov največkrat in najbolj ovira nestrpnost narodov, ki ne mara nič odnehati. Brez vzajemnih koncesij se pa mirno sporazumljenje ne doseže. Zato so tisti, ki se pogajajo o mirni poravnavi, vedno v nevarnosti, da jih obsodi javno mnenje, ako se kaj vdajo. Sploh je tisti, ki napeljuje v vojsko, še vedno bolj popularen nego oni, ki se ji izogiblje. Da bi torej civilizirani narodi znali biti pravični drug do drugega, da bi se ozirali tudi na pravice drugih, za to naj poskrbi v prvi vrsti šola. V ta namen zahtevajo pacifisti, da se izloči iz šolskih knjig vse, kar neti in goji mržnjo, zaničevanje ali sovraštvo do drugih narodov; odstrani naj se obširno hvalisanje »slavnih« zmag in še »slavnejših« vojskovodjev. Učitelji naj tudi pozitivno goje v učencih čut za pravičnost in ljubezen do vsega človeštva. — Zanimiv je program, po katerem so šole v Zedinjenih državah obhajale obletnico otvoritve prve mirovne konference v Haagu.²

1. Branje svetega pisma. Mih. IV. 1.—4.; Iz. XI. 1.—9.; Mat. V. 38.—48.

2. Nagovor o mirovni konferenci, kako je nastala in kaj je izvršila.

3. Petje. Angel of Peace — Angel miru.

4. Govor o napredku arbitracije.

5. Recitacija. »Razoroženje«.

6. Kratek nagovor o stalnem razsodišču in njegovi delavnosti

7. Govor o patriotizmu in ljubezni do človeštva.

Temeljna načela mirovnega gibanja je izdelal tretji kongres (Rim 1891). Na sedmem mednarodnem shodu so jih postavili kot uvodno poglavje v mednarodni kodeks. Ta načela pri-

¹ Cf. Résolutions textuelles des onze congrès universels de la Paix et des deux assemblées générales substituées aux congrès de 1898 et de 1899.

² Cf. Rapport du Bureau international de la Paix sur les manifestations du 18. Mai 1908.

merjajo pacifisti deklaraciji človeških pravic, katere je proklamirala francoska revolucija, in jih s ponosom nazivljajo deklaracijo narodnih pravic. Slovejo pa tako-le:

1. V mednarodnih odnošajih veljajo ista pravna in нравna načela kakor v odnošajih med posamezniki.
2. Nihče nima pravice, da bi si sam razsojal (nul n'a le droit de se faire justice).
3. Noben narod ne sme drugemu napovedati vojske.
4. Vsako nesoglasje med narodi se poravnava pravnim potom.
5. Osvojitelne prava (droit de conquêt) ni.
6. Narodi imajo pravico boriti se proti nasilju (droit de légitime defense).
7. Narodi imajo neodvzeto in neoddatno pravico, svobodno urejati svoje zadeve.
8. Narodi so med seboj solidarni.

V pacifizmu opazamo dve struji. Eni se zadovoljujejo s tem, da pobijajo posledice sedanjega nasilnega sistema, ogromne stroške militarizma, krutost in neusmiljenost v vojski itd. Njihovo delo je večinoma brezuspešno: ukvarjajo se s Sizifovo skalo, katero jim vselej izpodmakne sedanja mednarodna anarhija.

Drugi se pa zavedajo, da je le tedaj mogoč uspešen boj proti posledicam, ako se odstranijo, izkoreninijo njihovi vzroki. Zato se ne borijo n. pr. proti armadam, ki bodo trajale toliko časa, dokler bodo ljudje slutili kako nevarnost, ampak proti vsemu, kar bi v bodoče utegnilo ljudem povzročati nevarnost, t. j. izkušajo organizirati vse ljudi, da nadomestijo mednarodno anarhijo s pravno organizacijo mednarodnih odnošajev. Obenem jim je jasno, da ta pravna organizacija ne more nastati samaposebi, ker je posledica, naravna posledica splošne internacionalizacije vseh človeških del, odnosov in interesov.

Te vrste pacifisti zahtevajo seveda precej potrpežljivosti, a ne nudijo praznih iluzij. Ti so najnovejša in vsled tega še maloštevilna struja v sodobnem pacifizmu.

Prve imenujemo sentimentalne, druge pa pozitivne pacifiste. A. H. Fried, ki pravi prvi struji reformni, drugi pa revolucionarni pacifizem, je razvil v svojem delu »Die Grundlagen des revolutionären Pacifismus« (Tübingen 1908) sledeči pozitivni

Program.

A. Varstvo organizacijskega razvoja proti ovirajočim vplivom sedanjosti.

Temelj: Razvoj ljudske izobrazbe.

1. Osvoboditev mas bojaželjnih vplivov.

Cilj: Odstranitev narodnih predsodkov.

Sredstva: Pospesevanje osebnega občevanja ljudstva z ljudstvom.

a) Osebno občevanje.

Korporativni obiski v tujih deželah. Izmenjavanje specialistov, ki naj osebno vplivajo v tujih deželah. Poučna in študijska potovanja. Mednarodni strokovni kongresi.

b) Duševno občevanje.

Mednarodne strokovne zveze, središča, strokovni časopisi. Mednarodne razstave in posebne narodne razstave v tujih krajih. Mednarodne tekme. Mednarodni pomožni jezik, mednarodno dopisovanje i. dr.

2. Odstranitev vpliva bojaželjnih mas.

Izpopolnitev mednarodnih preiskovalnih komisij (ki naj so obligatne, permanentne in mobilne). Uvedba obligatnega posredovanja in podobnih naprav z odločljivim vplivom.

B. Pospesevanje organizacijskega razvoja.

Temelj: Razvoj tehnike.

1. Pospesevanje prometa vobče.

Izpopolnitev prometnih možnosti. Pomnožitev, pospešitev in nižje cene prometnih sredstev na vodi, na suhem in v zraku. Osvoboditev trgovine vseh ovir. Pospešitev mednarodne kooperacije. Razvoj poročevalstva.

2. Razvoj mednarodnega prava.

Prilagodjenje prava na potrebe mednarodnega prometa. Kodifikacija prava. Razvoj mednarodnega zasebnega in ljudskega prava. Izpopolnitev razsodišč. Oslabitev nasilnih faktorjev.

3. Izprememba politike.

Prilagodjenje politike na pravo. Pospesevanje vzajemne politike, mednarodne uprave. Pomnožitev in stalnost državnih kongresov. Javnost zunanje politike in modernizacija diplomacije.

Oglejmo si še najvažnejše organe pacifističnega gibanja.¹ Prvi je »Stalni mednarodni mirovni urad« (Bureau international permanent de la Paix), ustanovljen l. 1891. v Bernu (Kanonengweg 12). Njegova naloga je informirati društva in osebe, ki delajo za mir, o vseh vprašanjih, ki so v zvezi s propagando in obrambo skupnih idej; zlasti pa mora študirati in pripravljati vprašanja, ki naj se obravnavajo na mednarodnih shodih, in izvrševati sklepe teh shodov; zbirati in shranjevati mora vse, kar tiče mednarodnega gibanja itd. List »Correspondance bimensuelle« je glasilo tega urada in se pošilja gratis tistim, ki se zanimajo za mirovno vprašanje.

Važno je tudi »Stalno razsodišče« (Cour permanente d'Arbitrage) za mirno poravnavo mednarodnih konfliktov. To razsodišče je sad prve mirovne konference v Haagu in se je ustanovilo l. 1901. Razsodilo je že več miru nevarnih preprirov; v najnovjšem času sta Nemčija in Francoska izročili kasablanško afero temu razsodišču. — Mednarodni konferenci v Haagu s tem nikakor nista izpolnili pacifističnih nad: to razsodišče je namreč le fakultativno in razsoja samo spore, ki ne tičejo življenjskih interesov dotičnih držav.² Vendar te konference niso majhnega pomena. »Druge konference,« pravi Andrew Carnegie, »so se sešle šele po končani vojski in njihova prva naloga je bila, napraviti mir. Haška konferenca je bila prva, ki je bila sklicana, da razpravlja o pogojih miru brez ozira na kako posebno vojsko.«³

Jako znamenita je »Interparlamentarna unija« (Union interparlementaire), ustanovljena l. 1889. po iniciativi Francoza Frid. Passy in Angleža Randala Cremer. Ta unija obravnava vsa vprašanja mednarodnega prava. Njen praktični namen je obravnavati o izboljšanju mednarodnih odnošajev. Njen upravni organ je »Interparlamentarni Urad« (Bureau Interparlementaire) v Bernu. Petnajsti shod interparlamentarne konference je bil lani (17.—19. sept. 1908) v Berlinu. Zbralo se je nad 700 parlamentarcev, katere je pozdravil kancler Bülow: »... Ko gledam na ta odlični shod, vidim, da je zastopana vsaka starost. In to se mi zdi naravno, kajti pri svojem delu združujete mladeniško

¹ Gl. Liste des organes du mouvement pacifiste au 1er Janvier 1907.

² V seji 7. oktobra 1907 je za obligatno razsodišče glasovalo 33 držav, proti pa 8, med temi Avstro-Ogrska in Nemčija (La Paix par le droit, 1909).

³ A rectorial address delivered to the students in the Univ. of St. Andrews by A. Carnegie, Esq., L. L. D., 25.

ognjevitost z izkušnostjo zrele dobe, saj se bojujete proti dvomom in težavam, ki zavirajo vsako lepo delo in ste dosegli uspehe, katere je malokdo spočetka pričakoval... Ljubezen do miru ne znači pomanjkanja patriotizma: patrioti so tisti, ki se trudijo preprečiti konflikte, s tem da pobijajo nevednost, ki je vedno škodljiva, maščevanje, ki je tako nezdravo, sovraštvo, tako često slepo, in častihlepje, ki tolikrat vara! S takim delovanjem gojite patriotizem, patriotizem, ki si dela varno pot, ki odstranjuje ovire, da človeštvo lahko svobodneje stopa k vsem časom in vsem narodom skupnemu idealu...¹

S ponosom in zadoščenjem je ob tej priliki gledal skoro devetdesetletni ustanovitelj Frédéric Passy na to unijo, ki je v dvajsetih letih postala tako močna. Tako-le je izjavil na banketu v Berlinu: »Bila sva samo dva, bilo nas je dvajset, bilo nas je sto, danes nas je tisoč, skoro bi dejal elita narodnih zastopnikov... Interparlamentarna unija ne mara biti mednarodni parlament, ker se ne maramo vmešavati v notranje in zunanje zadeve narodov, za katere naj skrbe njihovi lastni zastopniki. Mi smo moralno telo, čigar zavest se je pričela vzbujati, kakor je blagohotno konstatiral kancler, za kar sem mu hvaležen. Splošna arbitracija bo krona vašega prizadevanja...²

Mirovno gibanje znatno podpira in pospešuje »Nobelov odbor norveškega parlamenta« (Det Norske Stortings Nobelkomité, Drammensvei 19, Kristiania). Alfred Bernhard Nobel, izumitelj dinamita, je svoje ogromno premoženje (32 milijonov kron) odločil za napredek človeštva. Ustanovil je štiri premije, za fiziko in kemijo, za literaturo, za medicino in za mir. Dasi je bil Šved, je mirovne premije upravo izročil norveškemu parlamentu, ker je bila mirovna misel tedaj že bolj razširjena v Norvegiji kakor na Švedskem.³ Za Nobelovo mirovno premijo, ki znaša krog 150.000 kron, se smejo priporočati le taki, ki so »največ ali najboljše delali za bratstvo narodov, za odpravo ali zmanjšanje stalnih armad, kakor tudi tisti, ki prirejajo in propagirajo mirovne kongrese«.

Izmed ostalih pacifističnih organov omenjamo še »Zavod za mednarodno pravo« (1873) v Gandu, »Ustanovo Ivana pl. Blocha«,

¹ Corresp. bim. 1908, 157.

² L. c. 158.

³ Gl. Afr. Her. Fried, Die Nobelstiftung. Ihre Einrichtungen und ihre Bestimmungen. Leipzig, 1906.

»Mednarodni muzej za vojsko in mir« (1902) v Lucernu, »Mednarodni institut za mir« (1903) v Monaco i. dr.

Že iz tega površnega opisa je razvidno, da pacifisti nikakor niso skupina sanjavih utopistov, ampak mednarodna in organizirana stranka, ki ima sredstva za študije in delo, ki se ne naslanja samo na sentimentalno stran, ampak tudi na poznanje pravih interesov človeške družbe.

Važen faktor so tudi vsakoletni pacifistični shodi. Nakratko si oglejmo lanski mednarodni mirovni kongres v Londonu (27. julija do 1. avgusta 1908). Ta sedemnajsti kongres je bil najsijajnejši izmed dosedanjih. »Pri tej priliki,« piše odlična pacifistinja baronica Berta S u t t n e r, »je bila dalekosežnega pomena oficialna sankcija, katero je mirovno gibanje dobilo od prestola in vlade, od cerkve in delavstva. Pri tem ni važen shod in njegovo delo samo, ampak okolnost, da sta se kralj in ministrstvo mogočne velesile poslužila tega kongresa takorekoč kot platforme, odkoder sta pred vsem svetom izjavila, da so cilji mirovnega gibanja najvišji cilji civilizacije, da sama stremita za temi cilji in priznavata naše pošteno delo.«¹ Kralj in kraljica sta prijazno sprejela odposlance mirovnega kongresa in njihovo spomenico. V daljšem govoru jim je kralj zagotavljal, da ga nič bolj ne veseli nego to, ker vidi, da njegovo prizadevanje za mednarodni mir in soglasje ni bilo brez sadu. »Vladarji in državniki nimajo višjega cilja nego pospeševati dobro vzajemno sporazumljenje in pristrčno prijateljstvo med vsemi narodi.« Angleška vlada je za vse udeležence priredila slavnosten banket, na katerem je premier A s q u i t h obširno razpravljaval o pacifističnem programu. Poudarjal je zlasti težave, ki nasprotujejo splošni in obligatni arbitraciji: »Prva težava je v tem, kako ustanoviti tribunal z neoporečno avtoriteto, da bi si mogel pridobiti splošno veljavo. Dalje je resna težkoča to, po katerih pravnih in upravnih načelih naj bi se uravnavala ta zadeva. Še večja težava pa obstoji v tem, kako spraviti pred ta tribunal zadeve, ki so v zvezi z narodno častjo, ponosom in neodvisnostjo.«²

Kaj je torej pacifizem? Ime samo ni staro; poprej so se pacifisti nazivali miroljubi, prijatelji miru itd.; a taki nazivi jim niso bili nič kaj po godu, ker so premalo in preslabo izražali aktivno stran njihovega cilja. Leta 1902. je Emil A r n a u d, notar

¹ Die Friedenswarte, 1908, 153.

² War or brotherhood? London 1908, 74.

v mestu Luzarches, nasvetoval imeni pacifisme in pacifiste, ki so jih takoj sprejeli v vse jezike ne samo pacifisti, ampak tudi vsa javnost.

Anglež G. H. Perris pravi v svoji knjižici »What is the Peace Movement?« (London 1908), da hoče pacifizem napraviti »boljši red na svetu, uvesti mednarodno sodišče in prijateljstvo namesto sedanjih vojsk in ‚oboroženega miru‘.« Šestnajsti mirovni kongres v Monakovem (1907) je pa iznova opozarjal, »da je pacifizem skupina moških in ženskih vseh narodnosti, ki iščejo sredstev, ki bi odpravila vojne, uvedla dobo brez nasilja in pravnim potom razrešila mednarodna nesoglasja.«

Obenem je isti kongres tudi izjavil, »da je pacifizem popolnoma tuj takozvani antipatriotični ali antimilitaristični agitaciji, ki se sodobno vrši po raznih deželah s splošno in obligatno vojaško službo. Pacifizem organizira mir in nasprotuje vojski med državljani in med narodi.¹

Kako pa antimilitaristi propagirajo mir, da jih pacifisti odklanjajo in trdijo, da jim celo škodujejo?²

V sodobnem antimilitarizmu razločujemo dve struji. Začnimo na skrajni levici, pri najbolj rdečih, kakor Hervé, Gohier, Jaurès, Vaillant i. dr. Tem je domovina neumnost in nezmisel, institucija, ki jo je izmislila in jo ohranja manjšina, kapitalisti, da branijo proti vsaki pravici svoje imetje in svoje privilegije. »Kaj je Francija? Ali je to beseda na uradnem papirju? Mar je kosček modro-belo-rdečega sukna? Je-li to vlada, uprava, t. j. nekaj lenuhov, ki jako resno izkoriščajo delo drugih? Je-li to dediščina kraljev, cesarjev in generalov? ... Domovina je samo prazna beseda. To je tista beseda, ki je povzročila armade, beseda, ki jih vzdržuje.³ Antimilitaristi ne poznajo narodnih interesov; zanje eksistirajo samo interesi delavcev, ki ječe pod težo kapitalističnih privilegijev. Boriti se za domovino se pravi: prelivati kri za večji blagor in za mir svojih krvososov in zatiravcev. Armada je najgrša in najbolj cinična iznajdba buržoazijcev: zato boj armadi! Proč s tem rakom: sus aux officiers — po častnikih! — Vsekakor nenavadno oznanjevanje miru ...

¹ Corresp. bim. 1907, 147.

² Cf. A. H. Fried, Die moderne Friedensbewegung in Deutschland und Frankreich. 1908, 16.

³ Nouveau manuel du Soldat⁸. Paris 1903, 7.

Hervé je v svojem listu »La guerre sociale« objavil »enketo, kako naj ravnajo revolucionarji v slučaju vojske«. Enketa je podala naslednja navodila:

Tisti tovariši v mestu, ki so preveč znani, naj ne gredo v vojašnice, ampak naj ostanejo med civilisti, da jih zrevolucionirajo in porušijo socialni red.

Revolucionarji na deželi naj ovirajo mobilizacijo v svojih okrajih s tem, da pokončajo brzozjavne žice, plakatna vabila in železnice.

Manj poznani tovariši naj gredo v vojašnice zrevolucionirati vojake, da bodo podpirali uporno množico ...

Vojake, zlasti novince, pozivljejo z brošurami in na shodih, naj dezertirajo, naj raztrgajo vojaško obleko in jo vržejo od sebe; obdržijo naj le puške, ki jim lahko še kdaj dobro služijo, ne da bi streljali na slabotnega delavca, ampak da starejo v prah tiste, ki ovirajo in zastavljajo pot do zmage.

Kdor ne more dezertirati, naj vsaj ne strelja na štrajkujoče delavce. In ako mora na vsak način streljati, naj ne postane bratomorec: la crosse en l'aire — streljaj v zrak!¹

Na drugem mestu stoje Bebel, Vollmar in drugi. Tudi njim je militarizem najkrepkejša opora kapitalizma in ga pobijajo s praktičnimi sredstvi. A ravno v teh praktičnih sredstvih se nemška socialna demokracija jako razlikuje od francoskih herveistov. O generalnem štrajku, o vojaških uporih itd. ne mara Bebel nič slišati. Njemu kakor tudi večini nemške socialne demokracije ni vseeno, ali jim gospodujejo Francozi, v francoskem jeziku, s francosko kulturo. Njihova internacionalnost ni antinacionalnost, ampak antikapitalizem. »Nemško delavstvo,« piše dr. Jul. Deutsch, »je pravitako antimilitaristično kakor francosko, a odklanja antimilitarizem kot posebno gibanje.«²

Gustave Hervé, navaja tri razloge, zakaj je francosko delavstvo veliko bolj revolucionarno nego nemško. »Anarhistična skupina, katere ni na Nemškem, je v Franciji vedno imela nekaj vpliva in s svojo kritiko vplivala v radikalnem smislu na socialistično stranko. Afera Dreyfus je tako vplivala na vse prebivalstvo, da je strankino protiarmadno stališče zadelo na manjši odpor.

¹ L. c. 32.

² Dokumente des Fortschrittes. II. 1097.

Tretjič je bila nemška vlada vedno toliko previdna, da se je pri štrajkih posluževala samo policije in žandarmerije, dočim se na Francoskem pri vsakem štrajku pokličejo znatne čete v bojni opravi, da vzdržujejo mir in red. Kavalerija preprečuje zbiranje in v resna gibanja posega tudi pehota.«¹

Kateri struji, francoski ali nemški, odgovarja dolga in temna resolucija, katero je sprejel mednarodni socialistični kongres v Stuttgartu (1907)? Na to ni ravno lahko odgovoriti. Izjava pravi, da se »akcija proti militarizmu ne sme ločiti od skupne akcije proti kapitalizmu« — to tezo zagovarja Bebel. A deklaracija takoj dostavlja, da »vojske pospešujejo narodni predsodki, ki se sistematično gojijo v interesu gospodujočih slojev, da bi se proletarske mase odvrnile od svojih razrednih dolžnosti, od dolžnosti mednarodne solidarnosti« — misel, katero posebno ljubi Hervé. O generalnem štrajku in vojaškem uporuh izjava ne govori naravnost, pač pa pravi, da bo delavska intervencija v slučaju vojne nevarnosti »tem uspešnejša, čim bolj bo neprestana propaganda navdala duhove z živahno močjo in čim složnejša bo akcija posameznih narodnih organizacij.«

Sicer pa Hervé sam priznava, da so v tej resoluciji izražene vse zahteve francoske struje, seveda v »milejši obliki«. Nemška socialna demokracija se ni kar nič z veseljem zavzela za to stvar in »ravno to je bila največja ovira«, toži Hervé n. n. m., »da francoska stranka ni mogla pridobiti širokih slojev francoskega delavstva, ker bi enostransko postopanje francoskega delavstva brez podpore nemških tovarišev imelo najnevarnejše posledice. Ako se nemška socialna demokracija v bodoče odkritosrčno postavi na stališče stuttgartske resolucije, tedaj bi zmagal v Franciji antimilitarizem in pridružili bi se mu široki delavski in kmečki sloji.«

Toliko o pacifizmu in antimilitarizmu. Oba imata hude in neizprosne sovražnike v iredentah raznih narodov, zlasti pa v interesiranih častniških in vojaško-industrijskih krogih. Oboroženi mir največ koristi industriji za izdelovanje orožja in ladij in ta industrija vedno izdatno in krepko podpira agitacijo za čimdalje večje oboroževanje.

S tem smo v glavnih potezah opisali boj proti »najtemnejšemu izmed temnih madežev na naši civilizaciji«² in stremljenje po lepši,

¹ L. c. II. 909.

² The Concord, March 1909.

mirnejši bodočnosti. — Morebiti bo kdo vprašal: Kaj pa boj za obstanek? V kakšni obliki se bo vršil poslej? Ali ni stalna resnica, da je *πόλεμος πάντων πατήρ* — boj oče vsega? Gotovo; a v tem boju, meni bivši francoski minister Delcassé, »ne bodo več šteli bajonetov, ampak delavne moči, ne bodo več razvrščevali smrtonosnih kanonov, ampak importne in eksportne stroške, znake dela in življenja.«¹

Naposled se še nakratko dotaknimo razmerja pacifizma do krščanstva. Omenili smo že, da je prvo mirovno društvo zrastle na religioznih, krščanskih tleh. Navedli smo temeljna pacifistična načela, katerim daje pravzaprav le krščanstvo pravo sankcijo. Ideja pravičnosti, zlasti ideja bratstva vseh ljudi, je brez trdne podlage, ako ni v tesni zvezi z Onim, ki je govoril: »Blagor mirnim! Blagor lačnim in žejnim pravice!«, z Onim, ki je učil »Oče naš«.

Kljub temu se katoličani veliko premalo zanimajo za to vprašanje, dasi sta se tudi Leon XIII. in Pij X. pohvalno izrekla o pacifističnih težnjah.

Na Francoskem deluje v tem zmislu Gratryjevo društvo (*Société Gratry pour le maintien de la Paix entre les Nations*), ki izdaja izvestja istega imena. Njegov generalni tajnik, inženir A. Vanderpol v Lyonu, je jako delaven in si veliko prizadeva, da bi tudi med katoličani drugih dežel vzbudil zanimanje za mirovno vprašanje.

Končno moramo še nekoliko govoriti o dveh južno-ameriških državah, o Čilah in republiki Argentini. Ti dve državi stanamreč v veliki meri pokazali vsem starim »civiliziranim« narodom, kaj premore dobra volja in medsebojna zaupnost, združena s pravim, resničnim krščanstvom.

Koncem devetnajstega stoletja se je država Čile večkrat vojskovala z republiko argentinsko. Ker pa boji rodijo mržnjo in sovraštvo, kali novih vojsk, so si bili prebivavci obeh držav nespravljivi sovražniki. Sicer je pa tako zahtevala narodna čast in ugled.

Pepiri glede državne meje, ki je bila v starih pogodbah slabo določena, so bili za obe strani dober izgovor, in začetkom l. 1900. sta se oba naroda pripravljala na nov boj: vsak se je oborožil do zob in naložil nove davke in oba sta se bahala, da imata tako velikanske in tako izpopolnjene oklopnice, s kakršnimi se morejo ponašati le — civilizirani narodi v starem svetu.

¹ Corresp. bim. 1908, 35.

Na velikonočni praznik je bil msgr. Benavente, škof v San Juan de Cuyo, v mestu Buenos Aires. Opravivši pobožnosti in obrede velikega tedna, je imel ognjevit govor, v katerem je apeliral na krščanski čut v Argentini in priporočal mir; izrazil je željo, naj se na vrhu gorske skupine, ki loči obe državi, postavi kip Kristusov, ki naj varuje obe državi sovraštva in vojske.

Njegovemu apelu se je odzval z druge strani And čilski škof msgr. Jara. Oba dostojanstvenika sta hodila po deželi iz mesta v mesto, od vasi do vasi in vneto oznanjala spravo. V začetku sta ju podpirala le duhovstvo in ženstvo, a kmalu sta pridobila za svojo idejo večino prebivavstva: od vseh strani so prihajale peticije v zbornici, in pod pritiskom javnega mnenja sta se vladi dogovorili, da skupno ustvarita podlago trajnemu miru.

Najprej sta se vladi dogovorili, da izročita spor glede meje angleškemu kralju v rzsodbo. Rzsodišče je hitro rzsodilo: vsaka je dobila en del prepornega ozemlja.

Zadovoljni s tem uspehom in pod vplivom ljudske volje sta sklenili obe vladi v juniju 1903 pogodbo — prva arbitracijska pogodba na svetu, ki je bila sklenjena brez pridržkov —, s katero sta se zavezali, tekom petih let izročiti rzsodišču vsak spor, ki bi utegnil nastati med njima. Vrhutega sta se pogodili, da vsaka razpusti del armade, ustavi izvršitev ladij v konstrukciji in da zmanjša bojno mornarico.

Na ta način je armada postala v obeh državah nekaka narodna policija; bojne ladje so pa prodali ali pa izpremenili v trgovske ladje. V velikem čilskem arzenalu so namestili rokodelsko šolo in z vsotami, ki so postale proste v proračunu, so izvršili koristne javne naprave: v luki Valparaiso velik jez, v 18 urah pride železnica iz čilskega glavnega mesta preko And v Buenos Aires, napravili so ceste, sezidali zdrava in udobna stanovanja i. dr.

Pa ne samo v gmotnem, tudi v nrvnem oziru se je obrnilo vse na bolje: prijateljstvo, dobrohotnost in zaupnost je nadomestila staro sovraštvo.

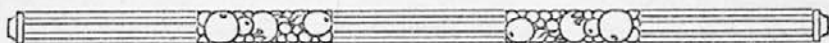
Na drugi strani sta pa obe državi tudi z drugimi državami sklenili arbitracijske pogodbe in s tem praktično realizirale ideal pacifistov: ne sila, ampak organizirano pravosodstvo naj rešuje mednarodne spore.

Treba je bilo še izpolniti željo, katero je izrazil msgr. Benavente, da bi namreč na vrh And postavili Kristusovo podobo. Za to se je zavzela v prvi vrsti neka ženska, Senora De Costa,

prednica Marijine družbe. S pomočjo te družbe se je posrečilo zbrati potrebno vsoto, in ko so l. 1903. prišli čilski poslanci v Buenos Aires podpisat definitivno pogodbo, jim je omenjena gospa že mogla pokazati Kristusovo soho, vlito iz trdnjavskih topov, ki so bili odslej nepotrebni.

Soho je bilo treba postaviti na 3900 m višine; to nalogo je prevzela vlada. Najprej so jo peljali po železnici do Mendoze, odtod so jo na topovskih podstavkih prinesli na vrh, kjer stoji zdaj. Kjer so bila pota za živali nedostopna in nevarna, so jo vojaki in pomorščaki z vrvmi dvignili kvišku. Soha je v resnici kolosalna; v levi roki ima Kristus križ, desna je iztegnjena in blagoslavlja. Stoji pa na velikanski granitni skali, ki predstavlja zemeljsko oblo. Podnožje je na meji med obema državama in nosi sledeči napis: »Prej se bodo te gore zgrudile in zdrobile v prah nego bodo čilski in argentinski prebivavci pozabili, kar so prisegli Kristusu!«

Inauguracija se je izvršila 15. marca 1904 v navzočnosti brezštevilnega ljudstva: čilske množice so stale na argentinskih, argentinske pa na čilskih tleh. Po gorah se je razlegala vojaška godba in grmeli so kanoni: oznanjali so mir, ne vojske. Soho so odkrili sredi slovesne in svete tišine; svetu, kateremu je namenjena, daje vzvišen in praktičen nauk — pacifizma. Proti večeru se je končala slovesnost z gorečo molitvijo, v kateri je ljudstvo obeh držav združeno molilo k Bogu, naj bi vsi narodi sveta kdaj posnemali ta zgled bratstva in ljubezni ...

Slovenska akademija znanosti.

Predavanje, ki je imel prof. Vinc. Marinko dne 30. avgusta 1909 v Ljubljani na občnem zboru »Leonove družbe« o pogojih za slovensko vseučilišče.

»Leonova družba« kot eden prvih naših znanstvenih zavodov se mora pač zanimati za slovensko vseučiliško vprašanje. Saj bodoče vseučilišče v Ljubljani naj bi ne bilo v prvi vrsti vzgajališče za državne uradnike, ampak zavod, posvečen znanstvu.

Moram pa to vprašanje še nekoliko omejiti. Vseučiliško vprašanje ima politično stran in vsled razmer v Avstriji politična stran pri tem vprašanju prevladuje. Trdno vero imam v moč sloven-

skega duha in žilavost slovenskega ljudstva in prepričan sem, da bo prišel čas, ko bomo imeli svoje vseučilišče, vkljub vsem oviram. A zavedati se moramo, da je pri sedanji politični konstelaciji še daleč do njega. Je človek pri tem več ali manj pesimist, so nekateri optimisti. Bog daj, da bi imeli ti poslednji prav. Moje mnenje je, da se, v kolikor je to vprašanje zvezano s politiko, povsem prepusti poslancem. Imamo zaupanje do njih in prepričan sem, da kar se da v danih razmerah doseči, to bodo naši zastopniki tudi dosegli. Torej o politični strani, o pogojih, ki so v tem oziru odločilni, ali se kdaj ustanovi slovensko vseučilišče in kdaj, ne maram govoriti. Ni v tej dvorani mesto za to in nimam potrebne kompetence. Načelo, ki ga, mislim, tudi večina odobrava, je: pustimo poslance delati, in ne bodimo preveliki optimisti. Poslanci z optimisti težko izhajajo. Računajmo z možnostjo, da vseučilišča, recimo, še 20 let ne dobimo. Če ga prej dobimo, tem bolje, tem večje bo naše veselje.

Dokler pa vseučilišča nimamo, hočemo vseeno kulturno živeti, hočemo po meri možnosti gojiti znanstvo. Nočemo držati križema rok in rekati: dokler vseučilišča nimamo, znanstveno delo itak ni mogoče. To prvič ni istina in drugič se prav s tem, da pri nas znanstveno delo napreduje in zanimanje za vedo narašča, bližamo ustanovitvi vseučilišča. Ako me kdo vpraša, ali ste danes, leta 1909., Slovenci kaj bliže slovenskemu vseučilišču, kakor pa ste bili leta 1848., ko se je menda prvič ta zahteva postavila v narodni program, ne bom pogledal v protokol državne zbornice, da bi videl, kako se je kak ministrski predsednik več ali manj zvito, bolj ali manj skrivnostno, da ne bi žalil nemških strank, skušal odkrižati kake neprijetne interpelacije slovenskih poslancev, tudi me ne zanimajo razni tozadevni sklepi deželnega zbora, ampak pogledal bom na razvoj slovenske misli od tistega časa, na naša društva, ki so se ustanovila z namenom gojiti med nami znanost in vedo, skratka ozrl se bom na vse faktorje, ki so pomagali v Slovencih buditi zavest kulturnega življenja in kažoč na njihovo delo in njih uspehe bom rekel: za toliko smo se približali slovenskemu vseučilišču. Kakor je ustanovitev slovenskega vseučilišča na eni strani vprašanje politične konstelacije v monarhiji, tako je na drugi strani ta stvar vprašanje naše kulturne moči. Prvo vprašanje ni od nas zavisno, drugo pa je vse v naših silah, ki nam jih je dal Bog v našo dušo in s katerimi svobodno razpolagamo. Greh bi bil, ako ne bi teh sil izrabili.

Nastane pa vprašanje, kako te sile izrabiti, kako jih razviti? Na znanstvenem polju kakor na vseh drugih poljih je potrebna organizacija. Posameznik tudi v znanstvu malo pomenja, zato vidimo v prvi vrsti znanstvenih sotrudnikov razne vrste akademij, društev itd. Znanstveniki si štejejo v čast pripadati k toliko in toliko akademijam.

Organizacija znanstvenega dela se je v Sloveniji že nekoliko izvršila. Je pri nas že več znanstvenih društev: Matica, Leonova družba, Šolska Matica, Pravniki, Zgodovinsko društvo v Mariboru, Muzejsko društvo, profesorski zbor bogoslovnice, profesorsko društvo, ki gotovo ni samo strokovna organizacija. Nam ne preostaja drugega, kakor ta že obstoječa društva podpreti, omogočiti jim znanstveno delovanje in sčasoma ustvariti med njimi neko ožjo zvezo. O tem se je že večkrat govorilo.

Podati hočem nakratko glavne misli, kako bi se ta namen dal doseči.

Vsa ta društva razen zgodovinskega društva v Mariboru imajo svoj sedež v Ljubljani, in menda tudi večina znanstvenih delavcev biva v Ljubljani. Ljubljana je tudi v tem oziru naše središče. Sedaj pa vprašam, ali nudi Ljubljana Slovincu, ki se hoče resno baviti z znanstvenimi vprašanji bodisi kot jurist, kot medicinec, kot modroslovec, sociolog itd., pomočke znanstvenega delovanja? Česa nam manjka? Knjižnice. Imamo v Ljubljani več knjižnic: licejsko, matično, knjižnico društva Pravniki, muzejsko knjižnico in še par drugih privatnih bibliotek. Ali te knjižnice se ne dajo tako izrabiti, kakor bi bilo želeli. Pomeščene na različnih, med sabo oddaljenih krajih, dostopne samo ob gotovih prilikah, preslabo urejene, ne nudijo tiste koristi, ki bi jo imela ena sama dobro urejena velika knjižnica.

Kakor je potreben zrak za življenje, orodje za rokodelca, tako je potrebna knjižnica za tistega, ki hoče znanstveno delati. Ljubljana hoče biti kulturno središče slovenstva. Pa, gospoda moja, v Ljubljani niti ne dobim vseh slovenskih knjig. Dobim jih na Dunaju v dvorni ali vseučiliški knjižnici, v Ljubljani, središču Slovenije, pa ne. Ako bi me ne bilo sram na tem mestu rabiti preveč krepkih izrazov, bi rekel, da je to škandal. A meni ne gre zabavljati, ampak pokazati napako in misliti, kako jo odstraniti.

Za razvoj slovenskega znanstva, ki mora biti vedno v tesnem stiku z narodovim življenjem in se v stiku s tem organsko razvijati, je nujno potreba, da je v Ljubljani kraj, kjer se nahaja

vse, kar se v slovenskem jeziku natiska. To je prvi pogoj, ako hoče Ljubljana biti Slovencem več kot kako provincialno mesto. Da pa se izvrši to, ne smemo čakati ustanovitve slovenskega vseučilišča, to smo dolžni storiti prej ko mogoče, to smo dolžni vsem Slovencem, ki hočejo sebe in svojo moč poznati, skratka to smo dolžni svoji narodni časti.

Znanstvenik, ki hoče o katerikoli stvari napisati delo, se mora ozirati na vso literaturo, ki je izšla o dotičnem predmetu, najprej seveda na dela, ki so izšla v tistem jeziku, ki mu je najbližji, t. j. v njegovem materinem jeziku. Nemški učenjaki najprej citirajo nemška dela, češki češka, poljski poljska itd. Kako bi naj tudi bilo drugače? Slovensko znanstveno slovstvo je še ubogo, a slovenski pisatelj ima pravtako dolžnost vpoštevati tudi te male začetke. Saj to, kar bo sam zgradil, mora biti nadaljevanje in izpopolnitev teh prvih poizkusov. Tudi najmanjše brošurice ne gre prezreti.

V drugi vrsti pa se imamo ozirati na dela, ki so jih o tem predmetu napisali Hrvati in Srbi. Ti imajo v marsikakem pogledu bolj razvito znanstveno slovstvo kakor Slovenci. Na žalost mi posebno njih znanstvenega slovstva skoro nič ne poznamo. Krivi pa nismo sami, saj srbskih in hrvaških knjig ne moremo nič lažje kupovati kakor nemške in francoske. Dočim pa so nas nemška vseučilišča seznanila z znanstvenimi deli v nemškem jeziku, nam niso dala prilike spoznati znanstvena dela Jugoslovanov. Knjig hrvaških in srbskih ni v Ljubljani dobiti niti v knjižnicah, niti v knjigarnah, ker imajo knjigarne več zveze z Lipskim kakor pa z Zagrebom in Belgradom. Sicer pa, kako naročati knjige, ki jih ne poznaš? Da so za razvoj slovenske znanstvene literature te razmere velika zapreka, mi bo vsak priznal.

Sicer pa se je ozirati na hrvaško in srbsko znanstveno literaturo za slovenskega znanstvenika že stvar takta. Kako moremo želeti, da nas Srbi in Hrvati vpoštevajo, ako smo sami nasproti njim nebrižni? Le v vzajemnem delu hrvaških, slovenskih in srbskih učenjakov vidim v bodočnosti lep razvoj znanstvenega življenja med Jugoslovani.

Zato je treba, da so v Ljubljani ne samo vse slovenske, ampak tudi vse hrvaške in srbske knjige.

Γνώθι σαυτόν! Spoznavaj sam sebe! pravi grški rek. Ako sem iz tega principa zahteval, da se nahajajo v Ljubljani v prvi vrsti vse slovenske in potem vse hrvaške in srbske knjige, mo-

ram iti po istem principu dosledno še naprej. Ne samo te knjige ampak tudi vse knjige v drugih jezikih, ki se bavijo s Slovenci, Srbi in Hrvati. Zadnji čas se posebno mnogo piše o jugoslovanskem vprašanju. To zanima vso Evropo; pišejo se dela o nas v vseh kulturnih jezikih. Ni vseeno, ali vemo ali ne, kaj se o nas piše, kaj o nas govori. Sredi evropskega interesa smo, a sami ne znamo, kaj v svetu sodijo o nas. Kako drugačno bi bilo naše časopisje, koliko večje zanimanje bi bilo pri nas za razna dnevna vprašanja, ki se tako ozko tikajo našega narodnega življenja, ako bi imel v Ljubljani človek priliko vreči od časa do časa kak pogled v razne znanstvene revije, s katerimi se ponašajo kulturni narodi. Hudo je človeku, ki iz velikega mesta prestopi prag naše bele Ljubljane. Pride domov, da bi delal v domovini, a tu zapazi, da je pravzaprav odrezan od kulturnega sveta. Kavarna mu naj nadomesti knjižnico! Žal, da je tako.

Zato bi morala biti v Ljubljani na razpolago vsem, ki se zanimajo za Slovence, Hrvate in Srbe, domačinom in tujcem, vse knjige, dela in revije v drugih jezikih, ki se bavijo z Jugoslovani v kateremkoli odnošaju.

To so tri zahteve, od katerih ne moremo odstopiti. To so trije predpogoji, brez katerih si Ljubljane ne morem misliti kot središča slovenske domovine, kot srca slovenskega naroda, kot enega »kulturnih žarišč« na slovanskem jugu, kakor jo imenuje moj prijatelj Puntar v »Dom in Svetu«.

To, kar sem sedaj omenil, je želeti, rekel bi, skoro že z golega nacionalnega stališča. Narodna samoohrana in narodni ponos nam narekata to zahtevo. Preidem pa sedaj na druge potrebe, ki izvirajo iz sedanjega kulturnega položaja, na katerega smo se povzpeli Slovenci tekom zadnjih desetletij svojega razvoja.

Ne poznaš je več slovenske domovine, tako se je izpremenila. Povsod pôlje novo življenje. Drugačne misli v politiki, drugačni nazori v narodnem gospodarstvu, nove struje v literaturi, povsod se kaže novo življenje, znamenje, da slovenski narod vstaja in se razvija.

Kdo se je pred leti resno bavil s politiko? Danes pa je ta panoga narodne delavnosti posebnega pomena. Politično izobraženih mož nam manjka, o tem se često toži. Ali ni temu vzrok ne malo to, da se je slovenskemu izobražencu silno težko naprej izobraževati, recimo v državnih vedah, v Ljubljani, ko morebiti vsa Ljubljana ne spravi skupaj desetih večjih del državnopravnega

značaja? Ta veda nas do zadnjega časa sploh ni zanimala, in ravno popolno nepoznanje te vede je bilo krivo tistega političnega diletantstva, s katerimi se je odlikovala naša prejšnja politična generacija in ki ga danes moremo opazati še v najbujnejšem cvetju pri naših južnih bratih.

Naše narodno gospodarstvo je krenilo zadnji čas na novo upov polno pot. Zadržno gibanje je prevzelo ves narod in z njim je nastala potreba po možeh, izobrazjenih v narodnem gospodarstvu in veščakih v finančni vedi. Vsako leto se vrše združni kurzi, ali s tem ni vse doseženo. Ljudje se morajo sami nadalje izobraževati. Treba bo slovenskih učnih knjig tudi na tem polju in izobrazjenih pisateljev, da jih napišejo. Tako rodi potreba začetke znanosti. Saj s praktičnim znanstvom v strogem stiku z narodovimi potrebami moramo začeti. Ne hrepenimo po tem, da bi sedaj gojili znanost, ki z našim kulturnim življenjem nima stika. Miklošič, Štefan, Krainz, kaj ima slovenski narod od njih? Nič drugega kakor imena. A tudi če se goji znanstvo v tem zmislu, je treba zopet knjig, treba aparata, treba javne knjižnice, dostopne vsem, ki se zanimajo za ta vprašanja. Brez potrebnih del o narodnem gospodarstvu, finančni vedi, politični ekonomiji v Ljubljani, si ne morem misliti v bodočnosti uspešnega razvoja našega narodnega gospodarstva, posebno našega združnega gibanja.

Istotako pa je potrebna v Ljubljani knjižnica, kjer bi mogli nadaljevati svojo izobrazbo praktični juristi. Imamo knjižnico društva »Pravnik«. Kolika je, ne vem; ni mi znano, zadostuje li potrebam slovenskih juristov. Vem pa, da je ta knjižnica dostopna samo članom društva »Pravnik« in da se kakor vse društvene knjižnice ne more tako izrabljati, kakor bi bilo želeli. Končno pa taka dela ne zanimajo samo praktičnih juristov po poklicu, ampak tudi širše občinstvo. Obrtnik, trgovec, časnikar, vsak to rabi. Kolikokrat bi si človek rad pogledal tekst kake postave, pa se ne ve kam obrniti. Zato, mislim, mi ni treba dalje razlagati, kako potrebno bi bilo, da bi se v Ljubljani nahajala knjižnica, kjer bi bilo mogoče dobiti vsa važnejša dela, ozirajoča se na vse panoge pravne vede. Opomnim naj samo, da se je iz krogov naših poslancev že večkrat slišala želja, naj bi se slovenski juristi znanstveno bavili posebno z aktualnimi vprašanji, tikajočimi se prava, ki zanimajo širšo javnost, posebno z nameravanimi reformami obstoječih zakonov. Poslanci morejo le tedaj zastopati uspešno koristi svojih volivcev, ako so ali sami veščaki v tej

stroki, ali pa če so vestno informirani. Kako malo poslancev pa je v avstrijskem parlamentu juridično dovolj izobraženih, da bi mogli samostojno nastopati kot strokovnjaki, ko gre, recimo, za reformo civilnega prava. Na prstih ene roke bi jih lahko sešteli. Zato so tudi nemški, češki in sploh večina poslancev navezani na informacije juristov, ki pripadajo njihovi stranki. Ti imajo nalogo predlagane reforme študirati, pojasniti njih prednosti in hibe. Ako to delajo drugi narodi, je to tembolj dolžnost slovenskih juristov. Ti bi naj rezultate svojih študij objavljali od časa do časa v naših znanstvenih listih. Iz teh pa bi zajemali poslanci svoje informacije. Tako bi se pri nas začelo polagoma razvijati juridično znanstveno slovstvo, ki ga dosedaj še nimamo. Za tako delo pa je potreba, poudarjam še enkrat, znanstvenega aparata. Tega pa Ljubljana slovenskim juristom ne nudi.¹

Zadnji čas se je sprožila ideja o ljudskem vseučilišču. Misel mi je zelo simpatična. Govori se tam tudi o slušalcih in domu, kjer bi se vršila predavanja. Ljudsko vseučilišče si mislim jaz na najširši podlagi. Imamo ga, samo manjka predavateljev. Poslušalcev imamo mnogo. Skupljajo jih naša izobraževalna društva po vsej slovenski domovini. Organizacija Krščansko-socialne zveze, to je naše ljudsko vseučilišče. V njenih društvih se mora predavati o vsem, kar se tiče kulturnega življenja Slovencev. Ali zato je treba dati tistim, ki imajo nalogo delati po teh društvih, priliko, da sami svoje znanje poglobijo in temeljito prouče stvarino, ki jo hočejo podati drugim. Za to pa je treba, da imajo nekje na razpolago knjižnico, kjer morejo dobiti vsa važnejša dela brezplačno v uporabo. Ne moremo zahtevati od vsakega posameznika, da

¹ Slučaj je hotel, da sem bil dan po tem predavanju navzoč na nekem sestanku, kjer je eden naših najodličnejših poslancev apeliral na navzoče juriste, naj delajo v tem zmislu, in obžaloval, da se doslej slovenski juristi niso skoro nič bavili z znanstvenim proučevanjem juridičnih problemov. Kar se je doslej napisalo pri nas v tej stroki, to da so več ali manj izkušnje iz juridične prakse, ki so jih nekateri zapisali v slovenskem jeziku. Strogo znanstvenega značaja pa da ti sestavki nimajo. Eden izmed navzočih juristov je nato vstal in odgovoril: »Znanstveno juridično delo je v Ljubljani nemogoče, ker ni dobiti niti najpotrebnejših knjig. Posameznik pa si jih nabaviti ne more. Dajte slovenskim juristom za znanstveno delo potrebni aparat na razpolago, pa se bodo te razmere kmalu izpremenile.« Upam, da se bo dotični poslanec, ako mu pridejo te vrste pred oči, z vso vnemo zavzel, da se načrt, ki ga v tem predavanju priporočam, izvrši in tako odpomore tem kričečim razmeram.

si napravi sam s svojimi skromnimi sredstvi biblioteko. To je naravnost nemogoče, ker so dobra dela skoro vedno najdražja. Ali tudi misel ožjega, na Ljubljano omejenega ljudskega vseučilišča bo lažje realizirati, ako bo v Ljubljani dobiti potrebni književni material za znanstveno proučavanje vseh vprašanj, ki se imajo v predavanjih obdelavati.

Končno omenjam še naše žurnalistike. Iz pustega reporterstva in umetnosti striči iz nemških žurnalov se poizkuša osvoboditi in iti svojo pot. Časnikar ni več samo za to, da poroča, kaj se je kje zgodilo, ni samo reporter, ampak biti mora v svoji vrsti vodnik javnega mnenja. On opozarja javnost na razna vprašanja, ki bi jih občinstvo prezrlo, on kaže na nevarnosti, ki prete narodu, on opozarja na sovražnike, ki mu kanijo škodovati, on kaže često, kam je treba obrniti posebno pozornost narodnim delavcem. Kako velikega pomena je pri sedanjih razmerah dobro razvito časnikarstvo, tega se pri nas še vse premalo zavedamo. Morali pa bomo tu zastaviti vse sile. Kajti prvi pogoji, da se narodno osamosvojimo, je, da se emancipiramo od nemškega časopisja. Zato pa mora biti slovenskemu časnikarju možno zasledovati kulturno življenje izvun mej slovenske domovine po resnih študijah, ne pa s tem, da se informira pri nemških žurnalih, kako svet sodi o raznih dnevnih dogodkih. Uredništva naših listov pa ne morejo imeti take knjižnice, kjer bi se nahajalo vse, kar utegne zanimati slovenskega časnikarja, zato je zopet tukaj potreba ene velike knjižnice, kjer bi se hranile vse večje revije velikih kulturnih narodov, kakor se nahajajo v vseh kulturnih centrih Evrope. In Ljubljana hoče tudi postati majhen kulturni centrum.

Tako sem v malo besedah pokazal, kako so zadnji čas nastale na slovenskem nove potrebe, ki silijo k intenzivnemu znanstvenemu delu, ki edino nas more osamosvojiti, vzbuditi v nas zavest svoje lastne moči in veljave ter do gotove mere rešiti zavisnosti od našega nemškega soseda.

Zato je moja misel sledeča:

Da se pospeši ustanovitev slovenskega vseučilišča in zadosti nujnim aktualnim potrebam Slovencev, naj se ustanovi v Ljubljani knjižnica, kjer bi se nahajale vse v slovenskem in hrvatsko-srbskem jeziku pisane knjige, pa tudi vsa dela, knjige in revije, ki se bavijo z Jugoslovani, naj segajo v katerokoli stroko in naj bodo pisana v kateremkoli jeziku. Ta knjižnica bi se imela po sistematičnem načrtu izpopolnjevati v prvi vrsti za bodočo pravno fakulteto. Tu

bi se bilo ozirati zlasti na praktične juriste in na potrebe našega narodnega gospodarstva, politične naobrazbe slovenskega ljudstva.

V ta namen naj se porabijo, oziroma združijo, že obstoječe knjižnice: a) licejska študijska knjižnica, b) knjižnica Matice Slovenske c) muzejska knjižnica, č) knjižnica društva Pravniki. V to knjižnico bi prišla tudi dela, ki bi jih v ta namen bile pripravljene odstopiti druge privatne knjižnice ali pa posamezniki.

Seveda te biblioteke ne morejo niti ustvariti, niti vzdrževati naša znanstvena društva, pa to tudi ni njih naloga. Dežela in država sta tista faktorja, ki imata to dolžnost nasproti slovenskemu narodu. Država žrtvuje vsako leto ogromne vsote za znanstvene in umetnostne namene avstrijskih narodov, zlasti nemškega. Nas je doslej popolnoma prezirala. Ali da je tako, smo bili precej sami krivi. Vlada ni dolžna misliti za nas, vlada ne more dajati subvencij, ako ji ne povemo, zakaj in kako bi jih radi porabili. Prepričan sem, ako stopimo pred vlado z zahtevo, naj ona prisloži na pomoč, da se v Ljubljani ustanovi knjižnica, ki bi omogočevala znanstveno delo naših znanstvenih društev in ki je neobhodno potrebna že z ozirom na kulturni položaj Slovencev, da nam vlada ne bo odrekla svoje pomoči, tem manj, ko se pri tem lahko z vso pravico sklicujemo na opetovano njeno izjavo, da je pripravljena kar možno pospeševati znanstveno delovanje med Slovenci in tako pripravljati počasi pogoje, ki so za ustanovitev vseučilišča potrebni. Po moji sodbi so ravno sedaj razmere take, da bo vlada vesela, ako se nas more odkrižati za nekaj časa s tem, da nam nakaže na stari dolg par tisočakov kot stalno subvencijo za nameravano knjižnico. To bi bilo pa še tem lažje doseči, ker bi nova knjižnica pod gotovimi pogoji lahko ostala v državni upravi, t. j. bila njena last. Meni se zdi, da bi to bilo naravnost želeto. Vse vprašanje namreč obstoja v tem, kako bi se dobil način, da bi bila naša društva, ki imajo svoje lastne knjižnice, pripravljena odstopiti svoje biblioteke licejski študijski knjižnici, katero bi vlada s svoje strani zopet morala dati v uporabo našim znanstvenim društvom. Kako se to da doseči, hočem skoro povedati.

Na čelo akciji bi se moral postaviti deželni odbor. Kranjska dežela kot središče slovenskega naroda je pri tem vprašanju najbolj interesirana. Imela bo od te knjižnice največjo korist. Zato je deželni odbor dolžan, da se posluži vseh avtonomnih svojih pravic in z vso močjo podpira to akcijo. Le on ji more dati potrebno

avtoriteto, le on je vsestransko kvalificiran, da vodi v družbi z našo državnozborsko delegacijo pogajanja z vlado. Ako pa hočemo dobiti od vlade izdatno pomoč, je seveda potreba, da dežela v svoji kompetenci sama še izdatneje subvencionira projektirano knjižnico. Po moji sodbi bi bilo najbolje, da bi dežela skrbela za slovenske knjige, kar jih ne pride v knjižnico po takozvanih dolžnostnih eksemplarjih, vse knjige v srbo-hrvaškem jeziku, dalje dela, ki se bavijo z Jugoslovani. Zdi se mi namreč, da bi stroški za te knjige in dela ne bili tako ogromni, da bi jih dežela ne zmogla. Tako bi se subvencija vlade lahko vsa porabila za nakup znanstvenih del juridične vsebine in drugih strok v nemškem in drugih kulturnih jezikih. Zdi se mi, da bo mnogo lažje dobiti od vlade subvencijo za nabavo teh strogo znanstvenih del, kakor pa če bi z njo nakupovali srbo-hrvaške knjige. Sedaj podpira vlada licejsko knjižnico z 2400 K na leto. Recimo, da se ta subvencija potroji in porabi izključno za nabavo znanstvene literature, kar se sedaj ne vrši, kako bogat zaklad knjig bi se dal zbrati v kratki dobi.

Kakor rečeno, bi bilo najbolje, ako ostane taka knjižnica v državni upravi. V dogovoru z deželno bi se imela določiti navodila glede uporabe in uprave in vzdržavanja. Potem pa bi upravo prevzela država, ki bi morala pač pomnožiti uradniško osebje, ker bi z osebjem licejske knjižnice ne bilo mogoče obvladati vseh poslov.

Poslopje za tako knjižnico bi imela preskrbeti dežela. Kakor mi je še nedavno pravil gospod kustos licejske knjižnice, so sedanji novi prostori za to knjižnico povsem nedostatni, v kratkem času bo treba staviti knjige v dve vrsti, kar pa je popolnoma proti vsem pravilom bibliotekarske uprave. Zato bo skoro treba misliti na nove prostore. Tu pa lahko dežela ponudi vladi za knjižnico potrebno poslopje, ako vlada pristane na to, da se licejska knjižnica preustroji v zmislu sedanjih potreb in da na razpolago v prvi vrsti našim znanstvenim društvom, kakor sem to zgoraj označil.

Ako se tedaj ustanovi v Ljubljani taka knjižnica, bi se s tem na eni strani zadostilo dejanskim potrebam, na drugi strani pa bi se dal vsem faktorjem, ki delujejo na Slovenskem na znanstvenem polju, na razpolago potrebni znanstveni aparat. Taka knjižnica naj bi omogočila znanstveno delo v Ljubljani in poizkušala ustvariti pogoje za čim možno hitro rešitev vseučiliškega vprašanja. Imela bi namen organizirati, osredotočiti znanstveno delo med Slovenci, posebno kolikor je to nujno potreba z ozirom na naš socialni in kulturni razvoj v današnjih dneh. Zato bi bila v prvi vrsti na-

menjena našim znanstvenim društvom. S tem pa se vračam k vprašanju o tesnejši zvezi med našimi znanstvenimi društvi.

Večkrat se je to že poizkusilo napraviti. Dva poizkusa sta mi znana. Še sedaj, kakor sem izvedel, ima neki gospod v Ljubljani nalogo, napraviti nekak načrt, kako naj naša znanstvena društva stopijo v kooperacijo. Nikakor ne maram presojati započete akcije, ki ji želim iz vsega srca uspeha, tudi ne maram preiskavati vzrokov, zakaj je v sedanjih razmerah taka kooperacija vrlo težavna. Zdi se mi pa, da bi bil s tem, ako se ustanovi taka knjižnica, storjen prvi korak do združenja naših znanstvenih društev. Kajti, ker je knjižnica namenjena v prvi vrsti našim znanstvenim društvom, je naravno, da bi bilo treba misliti obenem na to, kako spraviti pod eno streho s to biblioteko tudi naša znanstvena društva. Ako pa se to doseže, da se združijo vsa slovenska društva, ki goje znanost, okoli ene bogate knjižnice, potem pač ne bo več težko dobiti načina za nekako ožjo zvezo med njimi, in mi imamo en cilj, po katerem smo dolgo hrepeneli — dosežen — imamo *Slovensko akademijo znanosti*. Le ta pa je stopinja do slovenskega vseučilišča.

Često se očita Slovincem, da hočemo zidati pri strehi. To ni resnica; vsa naša zgodovina priča, da ni tako. Pač smo si takoj, ko se je narod probudil iz tisočletnega sna, postavili visoke cilje: združeno Slovenijo, slovensko vseučilišče. A nikdar nismo bili mnenja, češ, da je zadovoljiva rešitev teh vprašanj prvi pogoj, brez katerega sploh živeti ne moremo. Združene Slovenije še danes nismo dosegli, a kako krepko smo se v političnem pogledu razvili. To pa zato, ker smo vedno imeli oči uprte v realnost in vkljub visokim ciljem, ki so nam blesteli pred očmi, nismo izgubili zavesti, kako trudapoln je pot, ki vede do njih. Že v rani mladosti so nam v ljudski šoli vcepili v srce nauk, da se začenja vsako delo pri tleh. Kdo izmed vas se ne spominja iz ljudskošolske čitanke berila: Iz malega raste veliko? In v isti čitanki sem bral po zmislu soroden rek: zrno do zrna pogača, kamen do kamna palača. Umestne so te besede v ljudskošolski čitanki, ki služi tisočim slovenske dece v pouk, saj v teh besedah je moto — vsega našega narodnega razvoja. Iz nezavestne mase smo s pridnim delom ustvarili politično zavedno slovensko ljudstvo, ki bo po svoji moči pomagalo, da vstane kdaj na jugu naše monarhije močan in enoten slovanski narod.

Kar pa se tiče slovenskega vseučilišča, je stvar precej analogna zahtevi po zedinjeni Sloveniji. Ko se je še v ljudski šoli poučevalo

v nemščini in ni bilo nobene srednje šole s slovenskim poukom niti v nižjih razredih, je pred našimi narodnimi voditelji, ki so poizkušali, lahko rečem, s heroičnim naporom pridobiti Slovence na šolskem polju mrvo narodnih pravic, vihrala zastava, na kateri je bilo zapisano slovo: slovensko vseučilišče, kot simbol, da se hočemo povsem osvoboditi duševnega jerobstva sosednjega nam naroda, kot znamenje, da je pri tedanjih brezupnih razmerah pod nemško skorjo dihala slovenska duša, ki je nemško ozračje ni moglo ubiti, kakor pepel ne more vedno udušiti živega ogorka. Pod to zastavo smo si pridobili slovensko ljudsko šolstvo ter začeli prodirati tudi v naše srednje šolstvo. Tudi to moramo izvajati prej, ko bomo dobili najvišji državni učni zavod. Čaka nas pa še mnogo boja in truda, preden bomo imeli srednje šolstvo, ki bo zadoščalo našim potrebam. Zato, in samo zato smo še daleč od svojega vseučilišča. Ni misliti, da bi se dala trdnjava prej vzeti kakor pa forti, ki jo obdajajo in brez katerih trdnjava ne pomenja nič. Ljudska šola nam je dala srednje šolstvo, to pa nam bo šele ustvarilo podlago za visoke šole. Zato poudarjam: Tisti, ki resno hoče, da dobimo skoro slovensko vseučilišče, mora delati na to, da dobimo čimprej popolno in dobro srednje šolstvo. Dobro slovensko srednje šolstvo pa ima že za pogoj intenzivno znanstveno delo. Ni treba misliti, da smo majhno breme prevzeli s tem, da se je srednje šolstvo deloma poslovenilo. Dosedaj smo tu hodili na nemških hoduljah, sedaj bo treba iti svojo lastno pot. Treba bo slovenskih knjig, ki bodo morale tekmovati z nemškimi učbeniki. Sramota bi bila, ako bi bili navezani na prestave in kompilacije. Knjige, ki se pišejo v naglici, ne morejo imeti trajne vrednosti. Tudi šolske knjige zahtevajo globokega in temeljitega znanstvenega dela in »Slovenska akademija znanosti« bi poleg drugih nalog, ki presegajo okvir šolstva, imela delati z vso silo na to, da stoje knjige, ki imajo slovenski mladini podati prve pojme o znanstvu, res na znanstveni višini.

S tem preidem nazaj na svojo glavno misel.

Ta je:

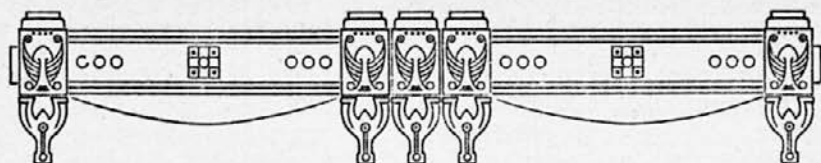
Prvi faktični korak, ki ga moremo pri sedanjih razmerah storiti na poti do slovenskega vseučilišča, je, da zadostimo sedanjim aktualnim kulturnim potrebam slovenskega ljudstva s tem, da ustanovimo v Ljubljani veliko centralno knjižnico v zvezi z združenimi našimi znanstvenimi društvi.

Vselej, kadar prihajam v Ljubljano, se mi zdi, da tu nekaj manjka, in stolica slovenska se mi vidi nekako prazna. Manjka doma, ki bi bil namenjen izključno le kulturnim svrham, kjer bi imela svoje zatočišče veda in umetnost in nič drugega.

Prvi, ki je interesiran, da se temu nedostatku odpomore, je mesto Ljubljana. Zato sem prepričan, če pride, kakor upam, do pozitivnega načrta, da bo mesto Ljubljana prvo, ki bo z vso silo delalo na to, da se ta Muzin dom čimprej dvigne. Nič manj pa ni dolžna pomagati deželna, ki ima edina popolno slovenski značaj, ki je jedro slovenskega naroda. Avtonomija, ki jo ima dežela, ji nalaga tudi dolžnosti. Dežela ima skrbeti ne samo za materialno blagostanje deželanov, ampak ona mora ustreči tudi njih kulturnim potrebam. Prepričan sem, da niti eden Slovenec ne bi protestiral, ako bi dežela za to, da bi se realizirala ta misel, votirala celo milijon kron. Če se da do 500.000 K za kako gimnazijo, če smo več nego milijon kron zmetali za razne nemške nepotrebe, nam pač ne kaže varčevati, ko gre za to, da se postavi zavod, ki ima visoko dvigniti ugled slovenskega naroda.

Tako smem upravičeno upati, da se bo v Ljubljani v kratkem času dvignila ponosna, monumentalna stavba, na koje pročelju se bo blestel ponosni napis »scientiis et artibus«, svedočba, da hoče slovenski narod kulturno živeti. Dosedaj pogrešam v Ljubljani čisto kulturnega slovenskega hrama. Ljubljana raste, se lepša in razvija, vstajajo hoteli, zidajo se tovarne, ustanavljajo trgovine, vse tako, da lahko tekmuje z velikimi mesti. Ali sredi hrupa in šuma trgovskega mesta si človek poželi v hram, kjer vlada mir, kjer kraljujejo muze, kamor strast in malenkostnost dnevnega prepira ne seže. Ni mogoče v Ljubljani doslej praznovati izključno kulturnega slavlja. Ni prostora za to. Muze ne marajo v dvorano, kjer odmevajo od sten invektive političnih nasprotij ali kjer se zvečer pred zabaveželjno publiko producirajo klovni in akrobati. One ljubijo tihi hram, kamor hrup dneva ne sega. Vanj imajo pristop vsi fisti, ki hočejo služiti njim. Tako bi bil ta dom sredi mnogobrojnih nasprotstev, ki morajo deliti vsak narod, torej tudi slovenski, v sovražne nespravljive tabore, simbol naše kulturne edinosti, ki se je najhujša politična strast ne sme dotekniti, bil bi simbol naše kulturne enote. Zato pa dvignimo ta dom!

Ali so na zvezdah živa bitja?

Kanonik Ivan Sušnik.

(Konec.)

Število prostemu očesu vidnih premičnic je le nezatno. Razločno kot svetle zvezde jih vidimo le petero.¹ Vse druge prostemu očesu vidne zvezde so stalne ali vsaj za navadnega opazovalca nepremične zvezde. Med sabo tvorijo zvezde stalnice razne oblike, skupine, katere so že v starih časih narodi nazivali z različnimi imeni.

V kakem razmerju, ali v kaki zvezi so te zvezde z našim osolnčjem, z našo zemljo?

Prvi pogled na nebo nam kaže, da niso vse zvezde enako svetle, zato so že od nekdaj imeli zvezdoslovci navado deliti zvezde po njihovi svetlosti v več vrst. Tudi niso zvezde po vsem obnebu enakomerno razdeljene. Na nekaterih mestih vidimo le malo zvezd, dočim so na drugih krajih zelo gosto nasejane. Vendar pa število prostemu očesu vidnih zvezd ni tako neizmerno, kakor se navadno misli. Tudi najboljše prosto oko more uzreti le 5—6000 zvezd. Toda to število pa ogromno naraste, ako obrnemo na nebo močan daljnogled. Čim močnejša je njegova optična jakost, tem večje število zvezd se odkriva našemu očesu. Število vseh zvezd se brez dvoma ne bo dalo nikdar dognati, vendar se ceni število vseh z daljnogledi vidnih zvezd na 1500 milijonov.

V kakšni razdalji od zemlje se nahajajo te zvezde?

Denimo, da je daljava zemlje od solнца okroglo 150 milijonov kilometrov. Zadnja premičnica našega osolnčja, Neptun, se nahaja 30 krat dalj, kakor naša zemlja, torej približno 4500 milijonov kilometrov daleč od solнца. Vkljub temu, da je Neptun 81 krat večji kakor naša zemlja, je prav vsled silne daljave in pa seveda tudi zbog nezadostne razsvetljave prostemu očesu neviden. Onostran Neptuna se pa širi neznanska puščava, prava praznina, vsaj za naše oko, ondi se ne nahaja nobeno znamenje življenja, le posamezni kometi blodijo po onem prostoru, dokler jih težna moč solнца ali kake druge zvezde ne prisili, da jih posetijo s svojim obiskom. Že itak ogromno razdaljo Neptuna od solнца moramo še 9000 krat povečati, ako hočemo dospeti do prve nam najbližje stalne zvezde (α Centauri). In tudi potem, ko smo to razdaljo še potrojili, se nahaja v tem obsegu krog nas natresenih komaj kakih 10—12

¹ Razen teh petero premičnic se kažeta le še Uran in Vesta kot zvezdici šeste vrste in sta v ugodnem slučaju bistremu očesu vidna. Neptun in pa vse male premičnice se dajo le z daljnogledom opazovati.

stalnih zvezd. Ogromna večina stalnih zvezd pa se nahaja v nedosežnih razdaljah. Človek bi mislil, da so svetle zvezde nam najbližje in druge tembolj oddaljene, čim manjši je njihova svetloba. Večinoma utegne to tudi veljati. Toda znani so tudi ravno nasprotni slučaji. Najbolj svetla stalnica, krasni Sirij, je nam v istini razmerno precej blizu (8·8 svetlobnih let), toda že v sosednjem ozvezdju Oriona se nahaja tudi zvezda prve vrste, Rigel, katere oddaljenost se ceni na 320 svetlobnih let, in za Sirijem najsvetlejša zvezda, Canopus, na južnem obnebjju, ne kaže tudi z najfinejšim orodjem opazovana nikake paralakse. Nahaja se v resnici za nas v neizmerni daljavi. Nasproti pa je zvezdoslovcem znanih nekaj malih neznatnih zvezdic, katere so nam še bližje kakor Sirij.

Omenili smo že, da Jupitru sveti solnce s 25 krat manjšo svetlobo kakor naši zemlji, Neptunu celo 900 krat manj kakor nam. Popolnoma umevno je, da mora solnčna svetloba tem manjša postajati, kolikor bolj se oddaljimo od solnca, in sicer pojema svetloba v kvadratni meri z oddaljenostjo. Ko bi se mogli od solnca tako daleč odmakniti, kakor se od nas nahajajo nam najbližje stalne zvezde, tedaj bi tudi solnce ne bliščalo več kakor »solnce«, temuč le kot več ali manj svetla zvezda, da, celo ne več kakor zvezde prve vrste, temuč svetilo bi le še kot zvezda druge ali tretje vrste. Glede na to, da nekatere stalnice vkljub silni razdalji vendar še blišče kot zvezde prve vrste, se mora sklepati, kako velikanska je njih obsežnost. Tako prisojajo zvezdoslovci zvezdi Capella (*α aurigae*) 18 krat večji premer kakor solncu, Arkturu celo 100 krat večji premer. Stalne zvezde, katere mi opazujemo razpršene po obnebjju, niso torej slične naši zemlji ali mesecu, temuč so samaobsebi ogromna solnca, ki izžarjevajo pravitako kakor naše solnce svetlobo in toplino v velikanskih množinah. Pravitako upravičena je pa tudi misel, da se nahaja med zvezdami tudi velika množina manjših zvezd, katere se glede velikosti s solncem ne morejo meriti.

Čez vse obnebbe pa se vleče nepravilen svetel pas, kateri je včasih širši potem zopet ožji, svetlejši in temnejši, se razcepi deloma v dve glavni progii, ki se potem zopet združita. Na raznih krajih se kažejo večji in manjši izrastki, med njimi zopet skoro popolnoma temni prostori brez zvezd. Ta pas imenujemo »rimsko cesto«. Ravno po njej in ob njej so zvezde najbolj gosto nasejane. Velik del rimske ceste se da z novejšimi najmočnejšimi daljnogledi razpršiti v neznansko množino zvezd. Na mnogih krajih je videti ozadje temno, na drugih svetlo, kakor bi se za vidnimi zvezdami videla še druge neštevilne množine, katerih s sedanjimi daljnogledi ni moč ugledati. No, spektroskop je tudi to vprašanje rešil. Ta nam kaže, da se v rimski cesti nahaja poleg mnogoštevilnih zvezd tudi še ogromna množina svetovnih meglic, prasnovi, iz katere so se tvarjale in se še tvarjajo nove zvezde. Vmes se pa nahajajo cele kopice zvezd, prave gruče, kjer so zvezde na razmerno malem prostoru tako tesno nakopičene, da se dajo z močnimi daljnogledi komaj posamezne zvezde razločevati. Zvezdoslovci (Herschel, Struve) so v

bližini rimske ceste našli desetkrat več zvezd na enako velikem prostoru kakor pa ob njenem tečaju. Tudi najmočnejši daljnogledi na tem mestu ne kažejo več in novih zvezd, in iz tega sklepajo zvezdoslovci, da nam vidne zvezde tvorijo eno samo velikansko skupino, katero vzdržuje skupna težna sila.

Kako velik je obseg, oziroma premer rimske ceste?

Da se premer vse skupine našega ozvezdja ne da meriti, utegne vsakemu jasno biti. Doslej se je zvezdoslovcem posrečilo paralakso določiti le za kakih 70 zvezd. In še pri teh zvezdah imata dve tretjini tako majhne paralakse (nižje od 0,2 sek.), da postajajo že prav malo verodostojne. Za vse druge zvezde nimamo nikakih neposrednih meril in smo navezani na več ali manj verjetne sklepe. Najbolj temeljito se je s tem vprašanjem bavil Herschel, za njim Struve in še razni zvezdoslovci. Herschel je skušal iz medsebojne gostosti zvezd, njihove svetlobe in vidnosti v daljnogledu najti nekako pravilo, po katerem bi se dalo sklepati na razdaljo večjih in manjših zvezd. Na podlagi raznih, v istini zelo duhovito zasnovanih razmatranj, katerih pa na tem mestu ne moremo obširneje zasledovati, je prišel Herschel do zaključka, da utegne premer rimske ceste znašati približno 8000 svetlobnih let. To bi veljalo le tedaj, če bi bile zvezde res precej enakomerno nasejane. Novejši zvezdoslovci pa temu oporekajo in trdijo, da so zvezde v smeri rimske ceste v istini tudi bolj goste nasejane, da tvorijo najbrže dva velika obroča z razmerno gosto nasejanimi zvezdami in med njima pa špiraljkasto upognjene skupine (Eatson), katere bi najložje predočile razne nepravilne izraste rimske ceste. Njen premer se ceni na 3600—4000 svetlobnih let.

Natančna opazovanja zvezd so pokazala, da stalne zvezde ne zaslužijo imena »stalnic«, ker niso stalne, temuč se na nebu, četudi le počasi in za naše oko nevidno, vendarle v gotovi smeri premikajo. To premikanje je pa lahko dvojno. Ali se zvezde v resnici premikajo in mi z našim osolnčjem mirujemo, ali pa zvezde stojijo pri miru in mi se s solncem vred premikamo. V obeh slučajih se mora na nebu to premikanje pri zvezdah opazovati. Zvezdoslovci so danes edini v tem, da se zvezde same in tudi naše solnce ž njimi v gotovih smereh premikajo. S spektroskopom se da na podlagi Dopplerjevega principa brzina posameznih zvezd precej natančno določiti. Seveda je treba vpoštevati tudi lastno brzino naše zemlje z osolnčjem vred. Pri nekaterih zvezdah so se opazovale v resnici neznanske brzine do 400 km na sekundo (Arktur, u Kasi-jopeje). Večina zvezdoslovcev se nagiba k mnenju, da vsa skupina naše rimske ceste tvori eno enotno ozvezdje z nekim skupnim težiščem. Pri tem pa seveda ni izključeno, da se nahaja v tem velikanskem obsegu več podrejenih središč, kjer so združene zvezde tudi v manjše skupine z lastnim težiščem. Ista težna sila, katero opažamo na zemlji, v našem osolnčju, deluje tudi v vsem vesoljstvu.

Že starejši zvezdoslovci so opazovali, da daljnogled kaže včasih dve zvezdici, kjer se prostemu očesu vidi le ena sama zvezda.

Herschel je začel pravilno zvezde preiskovati in je v malo letih sestavil zapisnik, v katerem je imel zaznamovanih okoli 850 dvojnatih zvezd. Da bi se prepričal, se li te zvezde le slučajno vidijo dvojnate, ker se morebiti nahajajo v isti smeri, je njihovo razdaljo in lego natančno določil in zmeril. In glej, že v nekoliko letih je opazil pri nekaterih zvezdah, da so svojo lego nekoliko izpremenile. Iz tega je sklepal, da dvojnate zvezde, vsaj deloma, niso le optični slučaj, temuč da sta po dve zvezdi z medsebojno težno silo sklenjeni med seboj in da krožita druga okrog druge kakor mesec okrog zemlje. Struve je za Herschelom preiskal okoli 120.000 zvezd in našel nad 3000 dvojnatih zvezd. Cela vrsta zvezdoslovcev se je tekom minolega stoletja bavila z raziskovanjem dvojnatih zvezd. Njih število znaša sedaj že nad 12.000. Kolikor bolj so se orodja izpopolnila, toliko več dvojnatih zvezdic se je očesu pokazalo. V mnogih slučajih se je spremljevalec zopet razcepil v dve manjši zvezdici. Za veliko število zvezd je določen tudi že čas, v katerem zvezdi dovršita svoj obtek. Pri nekaterih zvezdah traja obhod po več sto let, da, celo nad 1000 let. Newtonov zakon težnih sil se je potrdil tudi pri vseh teh ozvezdijih, manjša zvezda kroži pravilno okrog osrednjega solnca, ali dve približno enaki zvezdi v določenih krogih okoli skupnega težišča. Seveda ne smemo prezreti, da vse zvezde, katere se nam kažejo kot dvojnate zvezde, niso v istini fizično med seboj združene, mnogo zvezd se nam le slučajno vidi dvojno, ker se nahajata zvezdi le v isti smeri od zemlje, v resnici pa nam je ena zvezda veliko bližja kakor druga.

Pri več zvezdah se je dala s spektroskopom na podlagi Dopplerjevega principa določiti brzina, s katero se zvezda na svojem obhodu premika. Šar zvezde ima namreč gotove, strogo označene črte, katere bi ostale neizpremenljive, ako bi razdalja med zvezdo in opazovavcem ostala neizpremenjena. Ako se pa zvezda z veliko hitrico opazovavcu približuje ali se od njega oddaljuje, tedaj to vpliva na brzino, s katero valovanje svetlobnih trakov udarja na naše oko. Dotična črta v šaru se vsledtega premakne proti rdečemu ali pa višnjevemu koncu spektra, kakor je brzina valovanja manjša ali večja. Ako je pa brzina zvezdnega teka znana, se da lahko preračunati medsebojna razdalja obeh zvezd, daljave od zemlje in tudi njihova vsebina. Spektroskop je postal na tak način zvezdoslovcu najfinejše orodje.

Pri Siriju so zvezdoslovci (Bessel, Peters) že dalj časa opazovali neko neredno premikanje. Sklepali so iz tega, da ima temnega spremljevalca, s katerim oba okrog skupnega težišča krožita. Potem je ta obhod obeh zvezd preračunil na 49 let. Ko je Alvan Clark leta 1862. dovršil nov velikanski daljnogled in ž njim opazoval Sirija, je v resnici pri njem opazil majhno zvezdico, v kateri so zvezdoslovci spoznali Sirijevega spremljevalca. Natančnejša raziskavanja so dokazala, da ima Sirij velikost, oziroma vsebino dveh solnc, njegov spremljevalec, ki ima pa še vedno nekoliko lastne svetlobe, je za polovico manjši.

Isti slučaj se je ponovil pri drugi svetli zvezdi Prokionu. Tudi na njem je že Bessel opazil nekaj izrednega premikanja in sklepal na temnega spremljevalca. Leta 1896. se je posrečilo z velikanskim daljnogledom Lickove zvezdarne v Kaliforniji ugledati neznatno zvezdico 13. vrste v neposrednji bližini Prokionovi. Obtek ozvezdja traja okoli 40 let. Vsebinsa male zvezdice, cenijo, da je 7krat večja kakor naše sonce, dočim bi Prokion sam bil 80krat večji kakor sonce.

Zanimiv pojav so tudi izpremenljive zvezde, katere za nekaj časa svetijo z več ali manj močno svetlobo, potem pa začno pojemati, nekatere prostemu očesu celo izginejo in pozneje zopet zasvetijo. Najznamenitejši zvezdi te vrste sta Algol (β Persei) in pa takozvana Mira Ceti (o Ceti). Algol sveti 62 ur kot zvezda druge vrste, potem v treh in pol urah preide na komaj vidno (četrto) vrsto, v tej slabi svetlobi ostane okoli četrte ure, potem pa zopet v treh in pol urah naraste na svetlobo druge vrste. Tudi to vprašanje je rešil spektroskop. Dognalo se je, da krog Algola kroži temna zvezda, in sicer je smer njene drage obrnjena proti naši zemlji. Kadar temna zvezda pride ravno med Algol in zemljo, tedaj Algol »mrkne« pravtako kakor naše sonce ob mesečnem prehodu. S pomočjo Dopplerjevega principa se je določila za spremljevalca brzina 42 km na sekundo (naša zemlja 30 km), njegova vsebina približno četrtno vsebine našega solnca, za Algola nekako polovico. Njuna medsebojna razdalja se računi na 5,180.000 km. (Merkur — sonce ca 57 milijonov kilometrov.)

Še večja je razlika Mire Ceti, menja se namreč od 2. do 10. vrste. Preiskave s spektroskopom so dognale, da je vzrok najbrže različnost površja; bodisi da nam kaže vsled rotacije enkrat svojo žarečo, drugič skoro otemnelo stran, ali pa se prikazujejo na površju kakor na solncu pege, seveda v veliko večji meri, katere potem zopet izginejo.

Poleg navedenih zvezd se opaža na nebu še cela vrsta manj očitno izpremenljivih zvezd. Četudi se zbog slabe svetlobe spektroskopično ne da dognati, je vendarle zelo verjetno, da te izpreminjave nastajajo vsled kroženja enega ali več trabantov.

Kaj smemo iz teh pojavov sklepati?

Spektroskop nam kaže, da se na vseh zvezdah nahajajo iste snovi, iste prvine, kakor pri našem osolnčju in na naši zemlji, četudi v več ali manj žarečem stanju. Ako pa imamo iste snovi, iz katerih je sestavljeno organsko življenje na zemlji tudi na zvezdah, imamo torej prvi pogoj, da so tudi na zvezdah mogoča organska bitja, če so le tudi druge razmere ugodne.

Drugič opažamo na vseh zvezdah iste težne fizikalne sile kako v našem osolnčju. Newtonovi in Keplerjevi zakoni delujejo ondi z isto pravilnostjo, kakor v našem osolnčju. Veliko število dvojnih zvezd, nadalje veliko zvezd s temnimi spremljevalci nam dovoljuje upravičen sklep, da je ogromna večina zvezd podobna našemu solncu, okrog katerih pravtako krožijo manjše zvezde —

premičnice — kakor planetje krog solnca. Zato so na nekaterih izmed teh zvezd gotovo pogoji, da morejo bivati ondi živa bitja, na drugih pa, ki so v svojem razvoju zaostale, se utegnejo uresničiti ti pogoji pozneje. Seveda mi z našimi daljnogledi teh premičnic ne moremo opazovati, pravtako kakor bi bilo tudi z najbližje stalne zvezde nemogoče opaziti naše največje premičnice Jupitra in Saturna. Naša zemlja je tako malenkostna in neznatna, da celo z Jupitra prostemu očesu vsled velike bližine solnca ni vidna, veliko manj še s kake bolj oddaljene zvezde.

Anglež Wallace ugovarja, da bi bile dvojnate zvezde sposobne za organična bitja. On trdi, da mora vsled velike medsebojne privlačnosti nastopati na zvezdah tako silna plima (Flutwelle), da onemogočuje in naravnost uničuje vsak organični razvoj.

Ta ugovor pa bi utegnil veljati le tedaj, če se nahajata dve veliki telesi razmerno zelo blizu drugo poleg drugega (Algol). Ako je pa razdalja večja, tedaj se vpliv plime skoraj popolnoma izgubi. Na zemlji provzroča solnce prav neznatno plimovanje, dočim je mesečeva plima vsled velike bližine znatno večja. Nadalje smemo upravičeno sklepati, da se nahaja v vsakem ozvezdju razen obeh velikih zvezd še več manjših spremljevalcev, ki tako veliko plimo zmanjšujejo in ublažujejo.

Wallacu se sploh ne zdi verjetno, da bi bila na drugih zvezdah živa bitja. On poudarja velikost osrednjega solnca in velikost spremljevalca, kateri se mora seveda nahajati v pravi razdalji od solnca. Ta spremljevalec ali planet mora imeti primerno velikost, vsebino in gostost, mora imeti ravno pravo ozračje in zadostno množino vode. Za razvoj organskega življenja se mora solnce nahajati sicer v žarečem, pa vendar ne že v preveč ohlajenem stanju v istem času, kadar se na trabantu prične organsko življenje razvijati, da more s svojim izžarjevanjem vzdrževati ravno primerno svetlobo in toplino in s tem združeni razvoj organskega življenja. Nadalje trdi, da je veliko zvezd dosti manjših, kakor naše solnce, torej nimajo zadosti dolgega življenja, da bi mogle dajati spremljevalcem enakomerno svetlobo in toplino toliko časa, kolikor časa to zahteva razvoj organskega življenja. Tudi dvomi, da bi zvezde ob skrajnih mejah rimske ceste bile sposobne, da bi vzdrževale življenje. Tamkaj so zvezde pregosto nasejane, motijo druga drugo s svojim vplivom, nadalje se nahaja ondi tolika množina kosmičnih meglic in prasnovi, da zvezde prepogosto zaidejo v take meglice, kjer se na vsem zunanem površju vnamejo (Nova Persei l. 1901.)

Nam se ti ugovori ne zde odločilni. Wallace stoji strogo na materialističnem stališču. Materialist pa seveda ne prizna nikake duševne vodilne sile v vesoljstvu. Njemu je vse le goli slučaj. Slučaj, da je zemlja uprav tako velika, kakor je v resnici, slučaj, da se nahaja ravno v primerni razdalji od solnca, slučaj, da ima ugodno ozračje, v katerem se tudi vse druge snovi, seveda slučajno, v tako ugodnem razmerju nahajajo. Slučaj naravnih sil, katere so ravno v ugodnem trenutku sodelovale, je provzročil prvi nastop in

pozneje razvoj organskega življenja. Prav tak slučaj bo tudi enkrat, ko bo morda kak komet treščil v zemljo in uničil vse organsko življenje na njej. Toda kakor je materializem brez dvoma pogrešen, tako so neosnovane tudi posledice, ki jih kdo izvaja iz materializma.

Glede vpliva solnca na zemljo, oziroma zvezde na svojega spremljevalca moramo najprej opomniti, da so številke, katere geologi in fiziki navajajo za dobo njihovega delovanja in izžarjevanja, zelo nezanesljive. Slavni angleški fizik lord Kelvin (Thompson) je skušal dokazati, da naše sonce s sedanjo eneržijo deluje kvečjemu 40 milijonov let in utegne delovati še 6—8 milijonov let, potem pa mora začeti pojemati, ako ne dobi kakega nadomestila. Geologično starost naše zemlje pa cenijo geologi od postanka prve skorje dosedaj na 40—400 milijonov let. Umevno je, da je zemlja lahko dolge dobe delovala s svojo lastno toplino, preden je trebalo zunanjšega solnčnega vpliva.

Če trdi Wallace, da bi bili zunanji krogi rimske ceste nesposobni za osolnčja s trabanti, na katerih bi bivala živa bitja, je ta trditev gotovo zelo drzna. Daljave onih ozvezdij so tako ogromne, da mi o njih niti prave predstave nimamo, in razdalje posameznih zvezd, ki se nam vidijo zelo blizu, so v resnici velikanske. Nam se že razdalje Venere, Marta in naše zemlje zde velike. Ko bi pa te razdalje opazovali, ne s kake stalne zvezde, — od tam bi se sploh nič ne videlo — temuč le z Urana ali Neptuna, bi se nam kazale kot neznatne celo z daljnogledom komaj vidne zvezdice, skoro tako, kakor če mi opazujemo Jupitrove trabante. Tudi ne smemo prezreti, da svetloba porabi od onih razdalj do nas okoli 3—4000 let. Mi ne vidimo onih zvezd takšnih, kakoršne so danes, temuč kakoršne so bile pred toliko tisoč leti.

Vse naše ozvezdje je v neprestanem razvoju. Na nebu opazamo meglice, ki se zgoščujejo v zvezde, vidimo svetlobelo žareče zvezde, rumenkaste, rdečkaste in temne zvezde brez lastne svetlobe, prav tako, kakor tudi na zemlji cveto cvetice nekatere spomladi, druge poleti, tretje šele na jesen. Ako morda danes veliko zvezd ni sposobnih za organsko življenje, bodo vsaj deloma postale tekom svojega razvoja ali pa je na njih življenje že preminulo. Ves ta razvoj se vrši deloma pred našimi očmi, njegov početek in konec pa nam je popolnoma prikrit, in le z največjo težavo more človeški duh rešiti nekatera zagonetna vprašanja, dočim nam bo ostala velika večina vedno prikrita.

Takozvana eksaktna veda torej ne more dati določnega odgovora na vprašanje: so li tudi na drugih nebesnih svetovih živa bitja ali ne. Veda ne more reči ne da, ne ne. Kar je Wallace navedel za ne, se nam ne zdi odločilno. Zdi se nam marveč, da so pač tudi na drugih svetovih pogoji za živa bitja. Seveda, odtod, da so možna živa bitja, še ne moremo trdno sklepati, da so. Tako sklepajo materialisti, toda tak sklep se snuje na krivi predstavi, da vzklije življenje samo po sebi, kjer je možno in kadar je možno.

Ali ni na zemlji še vedno možnosti za živa bitja? Zakaj torej ne klije samo po sebi vedno novo življenje? Zakaj požene vsako živo bitje le iz žive klice?

Toda če pozitivno ne moremo rešiti vprašanja, ali ne nudi morda versko-filozofično razmišljanje kakega pojasnila? Saj filozofično razmišljanje odpre marsikatera vrata, ki so takozvani eksaktni veda zaprta. Poglejmo!

Nam ni treba posebej poudarjati, da stojimo neomajno na krščanskem stališču. Bog je stvarnik vesoljstva. Materialist, panteist, monist imajo glede vesoljstva vsak svoje naziranje, katero skušajo v svojih spisih kot edino pravo dokazati. Prasnov je večna, brez začetka, zakoni so večni, brez zakonodavca, in po teh »večnih zakonih« se svet razvija. Nad vsem gospodari nemila usoda — slučaj, kateremu ne uide nihče. Življenje je nastalo nekoč, na neznan način, pod posebno ugodnimi pogoji, ki se sami od sebe nikdar več ne ponove. In tega slučaja, imenujejo ga »generatio aequivoca«, se krčevito oprijemljejo, da si sami priznavajo, da ga ni še nihče opazoval, nihče dokazal, da se tudi sedaj več zgoditi ne more, vendar pa mora biti, zato, ker oni brez njega ničesar opraviti ne morejo. In ta slučaj je napravil red v vesoljstvu, napravil zakone, po katerih se vse vrši, uredil vso našo krasno naravo, podal vsaki rastlini, živali, celo mrtvememu kamenju navodila, kako naj deluje. In zakaj ta slučaj deluje samo v vesoljstvu, zakaj nikdar ne nastopi tedaj, ko bi ga človek za svojo osebno korist, namesto svojega naporenega dela potreboval? Čemu se trudijo pisatelji in črkostavci, da se priredi vse potrebno za tisk? Ali bi ne bilo bolj umestno in priprosto črke metati toliko časa po deski, da bi se »slučajno« postavile v take skupine, v kakršne se postavljajo tedaj, kadar je treba izraziti misli.

Ako torej Wallace izreka misel, da je najbrže zemlja edina obljudena z razumnimi bitji, se on najbolj opira na to, da je pri zemlji toliko ugodnih »slučajev«, da je skoro neverjetno, da bi vsi ti ugodni »slučaji« mogli tudi kje drugod skupno delovati. On ne pride do drugega veliko bolj naravnega preprostega in verjetnega zaključka, da ima stvarnik, ki je pri zemlji uredil vse te pogoje, nešteto pripomočkov na razpolago, da vse to v najrazličnejših oblikah ob svojem času tudi povsod, kjerkoli mu je všeč, lahko napravi.

Oglejmo si vprašanje s teleološkega stališča. Zemljo in sonce, nešteto mnogo množico stalnih zvezd z raznimi skupinami z neizmerno množino svetovnih meglic je ustvaril stvarnik. Zakaj? čemu? kaj ga je k temu nagnilo? Materializem z vso družbo nima nobenega odgovora. On ne zna ne odkod snov in sila, odkod življenje v naravi, ne odkod zavest in razum. Dubois-Reymond je s svojim »ignoramus et ignorabimus« označil stališče materialistov. Seveda, so mu njegovi lastni pristaši te besede hudo zamerili, a mu jih ni nihče ovrigel. Le krščanstvo more dati na to primeren odgovor, le krščanstvo more razložiti n a m e n, zakaj je Bog ustvaril svet.

Bog je svet ustvaril iz proste volje, nihče ga ni mogel k temu siliti. Če ga je pa ustvaril, je imel brez dvoma pri tem tudi gotov

namen, in sicer najboljši in najsvetejši namen. Vesoljno stvarstvo naj povečuje božjo slavo. Slava božja in povečanje Gospodovega imena, to je namen, katerega ima stvarjenje. Dokaza temu ni treba iskati v razodetju, saj priča to že naravna misel o veličastvu Božjem; vsak drugi namen se mora temu namenu umakniti. Seveda pa imamo tudi v sv. pismu dovolj izrekov, ki to naravnost zatrjujejo. Coeli enarrant gloriam Dei et opera manuum ejus annuntiant firmanentum. Nebesa pripovedujejo božjo slavo in dela njegovih rok oznanjuje nebes (Ps. 18, 2.)

Ta namen bi pa bil s stvarjenjem sveta brez umnih bitij le nepopolno izvršen. Živa bitja brez uma Boga ne morejo spoznati in častiti, le bitja, ki so ustvarjena po božji podobi ter imajo um in svobodno voljo, morejo Boga spoznavati in dostojno častiti. Že pamet sama zahteva, da je Bog, potem ko je ustvaril svet, dosledno moral ustvariti tudi umno bitje, človeka, ki naj bi njegovo delo spoznaval, občudoval in po teh delih sklepal na veličastvo in modrost Stvarnikovo ter mu dajal njemu dolžno čast. Ako bi hoteli trditi, da se nahaja človek, oziroma umno bitje le samo na naši zemlji in pa nikjer drugod v vesoljstvu, potem je ta namen nepopolnoma, da, zelo nepopolnoma dosežen.

Videli smo, da je naša zemlja le neznaten del našega osolnčja, in tudi naše osolnčje še mnogo bolj neznaten del vesoljstva. Kako malo je ljudi-zvezdoslovcev, kateri imajo priliko malo bolje prodirati v vsemir, in še to, kar oni spoznajo, je le borna drobtinica. Velika večina ljudi, skoraj bi rekli, domala vsi nimajo o vesoljstvu nobene predstave. Ali smemo res trditi, da je stvarnik to velikansko stavbo dovršil, katera naj ostane prikrita razumnim bitjem, o kateri človek skoraj ničesar ne izve?

Mislimo si, da bi Fidija ali Praksitel izdelal kak kip tako dovršene krasote in umetnosti, da bi celo presegal najkrasnejše umotvore vseh časov. Ta svoj kip pa bi zaprl in zazidal v podzemeljsko klet, kjer bi bil nedosegljiv ljudem in kjer bi ga nobeno človeško oko ne moglo videti. Ali bi bilo to pametno? Ali se ne bi po pravici zahtevalo, da mora tak dovršen umotvor na dan, da ga ljudje občudujejo? Ali ne terja že zdrava pamet, da se tudi umetniku prizna dolžna in zaslužena čast za njegovo umetniško delo? Res, da bi umotvor tudi v temni kleti ne izgubil svoje umetniške vrednosti, toda pravo ceno zadobi šele tedaj, če je izpostavljen javnemu občudovanju.

Nedosežen umotvor je postavil naš stvarnik v vesoljstvu. A ta velikanska množina orjaških svetov je človeku nedostopna. Ali naj si res mislimo, da je Bog ta velikanski svet ustvaril zato, da nikdar nobeno umno bitje o njem ničesar ne izve, da je na mirijade svetov, o katerih naj bi človek ne imel nobenega pojma, razen da vidi v temni noči neznaten del teh svetov kot male lučce igrati na nebu, ogromna večina mu pa za vselej ostane prikrita? V kako malenkostni meri bi bil na ta način glavni namen vesoljstva, povečanje božje, dosežen! Kako naj se Bog hvali, če ni nikogar, ki bi ga hvalil?

Ali ni torej dosti verjetna misel, da je Bog tudi na mnogoštevilnih drugih zvezdah obudil razumna bitja, katerim se je razodel, in kateri naj ravno s spoznanjem božjih del stvarniku dajejo dolžno čast in hvalo?

Razodetje v sv. pismu seve o tem, kakor tudi o vseh drugih stvarih, katere se tičejo strogo časnosti, ničesar ne pripomni. Vendar nahajamo v Jobovih bukvah (38.7) besede, katere bi tudi v dobesedni razlagi ne bile čisto brezpomembne: »Ko so me jutranje zvezde hvalile in so prepevali vsi božji otroci.« Cerkvni učeniki te besede obračajo na angele, toda ali bi bilo res napačno, ko bi tolmačili besede »jutranje zvezde« kolektivno za prebivalce na zvezdah!

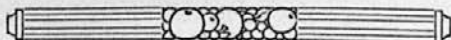
Oglejmo si končno vprašanje še z antropološkega stališča. Sv. pismo uči, da je Bog ustvaril svet in videl, da je dobro narejeno, in si ogledal vse, kar je storil, in je bilo vse prav dobro narejeno.

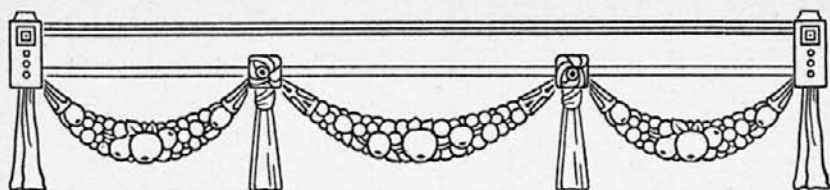
Tudi človek je izšel kot mojstrsko delo iz božje roke, popoln na duši, popoln na telesu. Tak pa človek ni ostal. Padel je in zašel v gorje dušno in telesno. Od tedaj preganja človeka neštevilna množina nadlog, beda in pomanjkanje, žeja in glad in cela vrsta bolezni. Ako k temu pridenemo še vse dušne bridkosti, skrbi, žalosti, dvome, obupnost, potem se nam nehote vsiljuje misel o srečnejših bitjih, katerih življenje je bolj vredno življenja. Pristavimo k temu dejstvo, da razmerno le malo ljudi celo med kristjani Boga v resnici spoznava in mu daje dolžno čast, ogromna večina pa njega niti ne pozna, ali pa se vsaj zanj le malo meni, da vse hiti le za posvetnim uživanjem, potem moramo žalibog priznati, da človek, umna bitje, svojega namena ne izpolnjuje, ne daje Bogu tega, kar bi mu moral. Ali naj v resnici mislimo, da je Bog vse drugo dobro naredil, edino pri človeku, katerega je po svoji podobi ustvaril, pa ni dosegel nameravanega uspeha? Vsa bitja, vsi svetovi naj se njemu klanjajo, edino le človek mu ne da tega, česar od njega pričakuje?

Res da ima človek svobodno voljo in da po tej svoji volji lahko ravna dobro ali hudo. Tudi pogubljeni bo enkrat prav s svojo kaznijo poveličeval Boga in božjo neskočno pravico. Toda ali smemo izreči trditev, da je neskočno dobrotljivemu in usmiljenemu vse eno, se li njegovemu imenu daje čast v nebesih ali pa — v peklu?

Nehote se nam vsiljuje misel, da zemlja ne more biti edini kraj, na katerem bivajo umna bitja. Ali ni morda nešteto zvezd, in na njih bivajo umna bitja, srečnejša kakor človek na zemlji, bitja, ki zvesto služijo svojemu Bogu-Stvarniku in katerim ni bilo nikdar treba pošiljati Odršenika. Pač pa je morebiti zemlja edina, ki je potrebovala posebne božje pomoči — odrešenja.

Razodetje o vsem tem molči, pozitivna veda ne ve odgovora, a nemirne misli človeške, se zdi, da se umire ob predstavi, da so tudi na drugih neizmernih svetovih v vesoljstvu živa bitja, in kar je več, živa in umna bitja, in kar je največ, živa, umna in srečnejša bitja.

Nove knjige.

Umetniški spomeniki lavantinske škofije. Drugi zvezek. Konjiška dekanija. Spisal dr. Avguštín Stegenšek, profesor bogoslovja in c. kr. konservator. S 75 nariski v tekstu in 94 slikami na 59 tablicah. V Mariboru 1909. Založil pisatelj. 8°. Str. 300. Broširani izvod 8 K.

L. 1905 je izdal dr. Stegenšek cerkvene spomenike dekanije gornjegrajske. Kdor pozna naš književni trg in zna, kaka usoda čaka slovenska znanstvena dela, si je moral reči: Škoda, da ta tako lepa knjiga ne bo našla zadostnih odjemalcev. Ali naj se potem delo nadaljuje? Aes triplex circa pectus bi moral imeti, kdor bi kaj takega nameraval. In vendar — drugi zvezek je izšel, še obširnejši kot prvi. Ista ljubezen do predmeta, ista vztrajnost je ustvarila tudi drugi zvezek, ki popisuje cerkvene, obenem pa tudi vse druge umetniške in zgodovinske spomenike konjiške dekanije, zato je delo tudi drugače naslovljeno kakor pri prvem zvezku: Umetniški spomeniki, dočim se je prvi zvezek imenoval: Cerkevni spomeniki.

Poučen je zgodovinski uvod o cerkvah in gradovih v konjiški dekaniji (1—11). Tako kratko in vendar tako jasno, kakor na 10. strani, ni še v slovenskem slovstvu popisana povod kmetiškemu uporu za staro pravdo. Str. 12 do 21 obsega popis prazgodovinskih, rimskih in poznejših starin; potem slede podrobni popisi posameznih župnij v zgodovinskem in umetniškem oziru. Predmet temu oddelku so župne cerkve, podružnice, gradovi, graščine vseh župnij konjiške dekanije. Pri vsaki župniji pa se vrste popisi cerkva in njihovih notranjih predmetov; pisatelj potem navaja važnejše zgodovinske dogodke, našteva vrste župnikov, omenja važnejše osebe, zlasti graščake. Posebno podrobno je popisana žička kartuzija (208—289). Naposled je pisatelj dodal še razpravi o imenih gradov in o pripovedkah ter imenik umetnikov, imenovanih v tej knjigi.

Iz tega splošnega pregleda je jasno, da obsega knjiga mnogo več, kakor obeta naslov.

Pisatelj se je potrudil, da je dal težki in znanstveni vsebini poljudno obliko. Umevno pa je, da pri tako strokovnem delu ni mogoče vsega preprosto povedati, da bi bilo vse takoj jasno tudi neukemu čitatelju. Ker pa pojasnjuje besedilo toliko slik, se bodo na tej knjigi naslajali tudi nestrokovnjaki. Dober nasvet, da bi knjiga res mnogo koristila, daje pisatelj sam, pišoč v predgovoru: »Po-

sebne zasluge bi si pridobili gg. dušni pastirji in učitelji, ako bi župljanom in odrasli šolski mladini raztolmačili domače spomenike na licu mesta, ker ta knjiga, kakor vse podobne, ima poleg znanstvenega namena še posebno nalogo — vzbuditi zanimanje za domače starine in umetnine, vzgajati čut spoštovanja in veselja zanje.

Resnično, kaj bi mogli n. pr. v izobraževalnih društvih z večjim pridom predavati, kakor o zgodovini domače župnije, kjer so poslušalcem vsi kraji dobro znani. Tega nasveta bi se bilo treba oprijeti. Narodni vzgojitelji, tu imate lepo priliko ljudi poučevati in za dom navduševati!

V. Steska.

Сеоба Срба у Хрватску и Славонију: др. Алекса Ивић. Сремски Карловци 1909. Str. 102; cena K 1'50.

Že po krvavi bitki na Kosovem polju so se mnogi s tem skušali odtegniti večnim turškim napadom, da so zapustili rodno svojo grudo in se naselili v sosednjih hrvaških, ogrskih, ozir. benečanskih pokrajinah. To priseljevanje se je v večjem obsegu nadaljevalo po padcu despotovine srbske (1459) in Bosne (1463). Bitka na Mohačkem polju (l. 1526.) je tudi v tem oziru epohalnega pomena: dotedanji turški izselniki (srbske narodnosti) so se naseljevali večinoma po pustih, toda rodovitih ogrskih planjavah, ki so pa sedaj postale turška last in se je zato tok teh ubežnih uskokov takorekoč samobsebi obrnil proti zapadu, na hrvaško, kranjsko in štajersko mejo. Avstrijski dvor je namreč uvidel, da za trajni mir na meji še ni dovolj dogovor in mir sklenjen s sultanom, temveč jaka vojna sila, ki naj odbija turške navale; zato so vojne oblasti to uskoško naseljevanje podpirale, ker so na ta način poceni dobile mejnih brambovcev.

Ivić nam je v imenovani monografiji orisal v glavnih potezah to gibanje, ki je mnogim krajem dalo povsem drugo etnografično lice. Posebno zanimivi so podatki, ki nam spričujejo, kako so priseljeni uskoki branili svojo neodvisnost nasproti hrvaškim vlastelinom, ki so jih skušali zasužnjiti kakor svoje podložne kmete — pribegi pa so hoteli biti podložni samo in neposredno le graničarskim poveljnikom. V tem teženju in stremljenju uskoških Srbov po neodvisnosti od oblasti banove in drugih hrvaških velikašev imamo iskati prvih kali pozneje organizirane vojaške granice. — Vojno-politična zgodovina teh selitev zavzema v tem delu prvo mesto; zraven se je pisatelj oziral tudi na cerkvene razmere; na gospodarsko-socialne in pravne odnošaje pa se vsled značaja uporabljenih virov iz dvornega vojnega arhiva ni mogel v toliki meri ozirati. Avtor sam ne misli, da je s tem delom podana že popolna zgodovina uskoških naselbin, marveč je sam smatra le kot »prilog ispitivanju srpske prošlosti tekom 16. i 17. veka«. Vendar nam pa ta razprava nudi v celoti verno in pregledno sliko: bistvene vodilne ideje ter menjajoče se razmere avstrijske vlade so dovolj jasno očrtane. Treba bi bilo — tudi po pisateljevi želji —, da se razen dunajskih izčrpajo tudi še zagrebški, graški, ljubljanski, peštanski

in razni drugi manjši arhivi, ker šele potem bo zgodovina uskoških selb jasna in popolna, pa tudi v naši domači slovenski zgodovini se bo na ta način izpopolnila in razjasnila marsikaka zevajoča vrzel.

Dr. Mal.

Vzhodno cerkveno vprašanje. Spisal dr. Fran Grivec. Maribor 1909. Založil pisatelj. Tiskala tiskarna sv. Cirila. Cena 1 K.

Vzhodno cerkveno vprašanje je sicer že staro, a vedno pereče, in nikdar morda bolj kakor v naši dobi, ko se vrše na vzhodu veliki prevrati. Da se prav uvidi, kako silno je to vprašanje, treba le pomisliti, da je kristjanov razkolnikov nad 100 milijonov, med temi velika večina Slovanov. Zato je usoda vzhodne cerkve odvisna od Slovanov. Slovani, je dejal A. Palmieri, so nevarnost in nada katoliške Cerkve.

Ker je torej to vprašanje tudi med zapadnimi Slovani tako malo umevano, treba gotovo z veseljem pozdraviti, da je napisal dr. Fr. Grivec posebno delo o tem vprašanju. Dr. Grivec pozna vzhodno vprašanje kakor malokdo. Ugledna rimska revija »Civiltà Cattolica« ga imenuje »izvrstnega poznavalca vzhodne cerkve«. Zato bo pač dobrodošel tolmač.

V uvodu pojasnuje dr. Grivec, zakaj nam je to vprašanje tako tuje. Zato, ker smo kulturno odvisni od zapada in tudi bogoslovsko znanost prejemamo le od zapada. Potem govori v prvem delu o vzrokih razkola (kulturne razlike, grški narodni značaj, cezaropapizem, bizantinizem, formalizem itd.). V drugem delu razpravlja o poizkusih zedinjenja v raznih dobah. V tretjem delu — ki je najvažnejši — pa tolmači, kakšno je sedanje stanje vzhodnega cerkvenega vprašanja in sedanje delo za zedinjenje. Kdor prouči posebno ta del, mu bo izginil marsikak predsodek in napraviti si bo mogel neko jasno sodbo o vsem vprašanju, spoznal bo zlasti, da vprašanje ni tako nepraktično in brezplodno, kakor si je morda mislil. Ker je poleg tega ves donesek namenjen za slovanske misijone, bo gotovo vsak rad segel po lepi, temeljiti in zanimivi knjižici.

Dr. A. U.

O. Ivan Krstnik od Sv. Križa, slovenski propovednik.

I. del. Spisal prof. dr. Janko Šlebinger. Novo mesto 1909. Založil pisatelj. Tisk J. Krajec nasl.

Hvalevreden prispevek k slovenski slovstveni zgodovini. Po uvodu o pomenu kapucinov za slovensko književnost opisuje (I) življenje Ivana Svetokriškega († 1714, * med leti 1640—1645), potem pa (II) njega književno delo, saj je bil oče Ivan „eden najdelavnejših slovenskih književnikov po reformaciji do Pohlina“; v dobi 1691—1707 je izdal petero obsežnih slovenskih knjig; dalje vsebino propovedi (III): „O. Ivan Svetokriški ni le prvi slovenski propovednik po času, ampak tudi po obsegu (233 propovedi na 2800 str.) in zanimiv po vsebini“ (str. 15.).

Z.

Občni zbor Leonove družbe.

V zadnjih treh letih je »L. D.« začela posebno pozornost obračati na § 1. c društvenih pravil, ki pravi, da je namen »L. D.« »navajati k znanstvenemu delu mlade pisatelje«. Zato je svoj letošnji občni zbor (dne 30. avgusta) združila s shodom slovenskega dijaštva. Občnega zbora se je poleg 30 starejših članov udeležilo okoli 40 akademikov.

Predsednik prof. dr. J. Gruđen je v svojem nagovoru posebno toplo pozdravil akademike, ki so s svojo navzočnostjo dokazali, da globoko umevajo svoj pravi poklic — stremljenje po resnici. Marsikdo bo rekel, tako je nadaljeval, da »L. D.« ne izpolnjuje svoje naloge. Toda, kdor jo pozna in zasleduje njeno delovanje, vé, koliko je storila, in zato bo tudi današnji občni zbor apologija njenega prosperanja in teženja. Ozirati se moramo na naše malenkostne razmere. Pred par desetletji je bilo iz krogov slovenskega razumništva čuti, da Slovenci znanstvenega slovstva sploh ne zmoremo. Poizkusi, osnovati znanstven list, so se ponesrečili. »Kres« je moral vled nedovzetnosti slovenskega razumništva prenehati. Bil je zato drzen korak, ko je dr. Mahnič začel izdajati »Rimskega katolika«, še drznejši pa, ko se je leta 1896. osnovala »Leonova družba«. Reklo se je, da manjka predpogojev. Če kdo prouči pravila »Leonove družbe«, pa vpošteva slovenske razmere, ta bo pač rekel, da so naši cilji skoro previsoko nastavljeni. Smemo pa reči: V mnogem oziru je »Leonova družba«, oziroma znanstvena organizacija krščanskomislečih Slovencev, prva in edina zanesla med Slovence zanimanje za znanstvene probleme in tudi v svoji sredi zbira največ znanstvenih delavcev. Kdo drugi kakor naši znanstveniki so zbudili v Slovencih zmisel za filozofska vprašanja, kdo drugi je prinesel na Slovensko zmisel za socialne probleme? Pred nami in našimi prizadevanji na Slovenskem socialnega znanstva sploh ni bilo, še manj splošnofilozofskega. Značilno je, da to »Naši Zapiski« v eni svojih zadnjih številki tudi priznavajo, rekoč, »da moderna znanost je prišla na Slovensko skozi rimsko prizmo«.

Koliko upanja pa je za naše delo za bodočnost? Zadnji čas se vedno več razmišlja o povzdigi znanstvenega dela. Govorilo se je o koncentraciji znanstvenega dela po akademiji. To vprašanje je postalo zlasti pereče, ko se je vseučiliško vprašanje začelo z vedno večjo vnemo diskutirati. Znanstvo je višek samostojnega kulturnega razvoja narodovega, zato ne smemo omagati, naj bodo razmere še tako neugodne. Zlasti eno bi rad posebno poudaril. Res je — kdor hoče veliko ugleda užiti in se tudi gmotno povzdigniti, ta bo najbrž znanstvena dela pisal v tujem jeziku. Toda, kdor umeva, da je znanstveno delovanje v prvi vrsti za to, da lastni

narod, lastno ljudstvo dvigne do kulturne samostojnosti, da vzbudi v njem vse še speče sile, da ima znanstvo velik socialen pomen in da se gre bolj za ugled in moč celokupnosti kakor pa posameznika, ta bo znanstveno deloval v materinem jeziku. (Živahno odobravanje.) Narod bo potem posameznikom pridobil veljavo povsod po izobraženem svetu!

Naj bi »Leonova družba« slejkoprej ostala središče in gorišče za tako delo, za znanstveno delovanje v blagor slovenskemu ljudstvu. (Veliko odobravanje.)

Tajnik dr. F. Grivec je poročal o društvenem delovanju v zadnjih treh letih:

»L. D.« je v zadnjih treh letih kljub težavnim razmeram veliko storila za napredek slovenske znanosti. Razen društvenega glasila je izdala še dve knjigi velike znanstvene vrednosti.

1. Društveno glasilo »K. Obzornik« se je po sklepu zadnjega občnega zbora izpremenil v »Čas«, ki izhaja desetkrat na leto. Takoj v začetku se je pokazalo, da za tako izpremembo ni bil posebno ugoden čas. Ker je bilo preveč dela na drugih poljih, zato »Čas« ni mogel pridobiti novih sotrudnikov; število sotrudnikov se je celo skrčilo. Ob koncu l. 1907. se je izdajanje »Časa« toliko izpremenilo, da so se začele po trikrat na leto izdajati dvojne številke, tako da »Čas« sedaj izhaja pravzaprav šestkrat na leto. To se je dobro obneslo. Posrečilo se je tudi pridobiti novih sotrudnikov.

2. Druga važna publikacija »L. D.« je prof. dr. Kosovo »Gradivo za zgodovino Slovencev«, znanstveno delo prve vrste. Za II. zvezek smo dobili od c. kr. ministrstva 500 K podpore. Ta podpora seveda ne zadostuje in le požrtvovalnosti g. pisatelja se imamo zahvaliti, da more »L. D.« izdajati to dragoceno delo.

3. Lansko leto je »L. D.« izdala delo društvenega predsednika profesorja dr. Grudna »Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitve ljubljanske škofije«. Tudi ta knjiga je v čast »L. D.«; vse ocene o knjigi so bile jako ugodne.

Ako pogledamo dunajsko »L. D.«, ki samo četrtletnik »Kultur« izdaja v svoji zalogi, potem lahko mislimo, da za slovensko »L. D.« ni mala stvar, ako v treh letih razen društvenega glasila izda še dve obširni, strogo znanstveni knjigi. »L. D.« je šla še dalje. Sklenila je podpirati izdavanje »Leposlovne« in »Ljudske knjižnice«. Resno se je začela pripravljati za izdajanje poljudno znanstvene knjižnice, ki naj bi bila dostopna vsem srednjeizobraženim ljudem. V zvezi z »Društvom za krščansko umetnost« se je »L. D.« lotila še večjega podjetja, namreč izdajanja topografije umetnosti v slovenskih deželah. Gradivo za prvi zvezek pripravlja kn.-šk. tajnik J. Dostal.

Druge vrste delovanje »L. D.« so bili večerni sestanki in predavanja. V zimski sezoni 1906/07 jih je bilo pet. V zadnjem letu sta bili sicer samo dve predavanji (F. Terseglav in dr. Gruden), obe zelo dobro obiskani, a »L. D.« je sodelovala tudi pri predavanjih »K. S. Z.« v Ljubljani.

Ko se je pokazalo, da se krči število sodruđnikov in obenem peša tudi zanimanje občinstva za delovanje »L. D.«, je odbor storil vse potrebno, da si pridobi oziroma vzgoji novih sotrudnikov. Posebna pozornost se je začela obračati na tisto točko društvenih pravil (§ 1. c), ki pravi, da je namen »L. D.« »navajati na znanstveno delo mlade pisatelje«. V ta namen se je mnogo storilo v ljubljanskem semenišču, in sicer s prav dobrim uspehom. Najvažnejši korak je pa storil odbor »L. D.« s tem, da je l. 1908. povabil akademični društvi »Danico« in »Zarjo«, naj osnujeta poseben znanstveni odsek, ki naj o svojem delovanju poroča »L. D.« V »Danici« se je v začetku l. 1909. res osnoval znanstveni odsek, ki je doslej zelo živahno deloval in je, kakor pravijo člani »Danice« sami, veliko pripomogel, da se je letos »Danica« zelo poživila in okreplila. Ta odsek je poslal odboru že tri dobre znanstvene spise, ki so objavljeni v »Času«. Sploh je odsek v čast našim katoliškim akademikom in najlepša nada »L. D.« V tem odseku se bodo vzgojili pisatelji, ki bodo sodelovali pri poljudno znanstveni knjižnici.

Odbor »L. D.« je imel v zadnjih treh letih štiri formalne seje in pet sestankov ljubljanskih odbornikov. Posebno važna je bila seja dne 24. majnika 1908, v kateri se je sklenilo, da se odbor »L. D.« udeleži sestanka, ki ga je sklical predsednik »Slov. Matice« prof. dr. llešič, da bi se posvetovali o organizaciji vsega slovenskega znanstvenega delovanja. Pri posvetovanju je obveljalo stališče »L. D.«, ki je bilo izraženo že na III. katoliškem shodu. »L. D.« ni kriva, da se stvar ni izvedla.

Število članov »L. D.« je sedaj naslednje: Ustanovnih članov je 28, rednih 131, podpornih 170, vseh skupaj torej 329.

Od zadnjega občnega zbora je umrlo 5 rednih članov, med temi župnika Skvarča in Peharc in prelat Rozman.

Število članov se je od zadnjega občnega zbora pomnožilo za 21. To je gotovo premalo. Bolj živo bi se morala zbuditi zavest, da je znanost treba podpirati; zakaj znanost je podlaga in krona samostojne narodne kulture. Drugi narodi žrtvujejo stotisoče in milijone za znanstvene namene; tudi razne avstrijske dežele žrtvujejo velike vsote za znanost. »L. D.« je edino slovensko znanstveno društvo s širšim programom; zato upamo, da bode tudi kranjska dežela podpirala »L. D.« Predvsem je pa potrebno, da se pomnoži število članov »L. D.«, in sicer takih članov, ki bi ne bili samo navadni naročniki in odjemalci. Želeti je, da bi imela, »L. D.« skupno vsaj 500 članov, želeti bi bilo, da bi se večina podpornih članov dala promovirati v redne člane.

Slovinci nimamo niti znanstvene akademije, niti vseučilišča! Zavedajmo se, da je »L. D.« edino vseslovensko znanstveno društvo, podpirajmo jo, da nam bode za enkrat neko nadomestilo za akademijo in vseučilišče.

Blagajnik je poročal nato o gmotnem stanju družbe.

O delovanju starešinstva »L. D.«, ki ima namen dijaštvo gmotno in moralno podpirati, je poročal ravnatelj Remec. Čisti

dohodki l. 1908. so znašali 4340 K 51 h, 1909 pa 4662 K 62 h. Celo triletno delovanje izkazuje 8470 K, posojenih dijaštvu. Največ so darovale posojilnice in ljubljanski somišljeniki.

V debati je prof. dr. J. Janežič priporočal, naj se kmalu začne izdajati poljudno znanstvena knjižnica, ki je nujno potrebna.

Prelat Kalan nujno priporoča ustanovitev knjižnega odseka, ker je velike važnosti, da okoli naših književnih publikacij zberemo kar največ naše inteligence. Izvoli naj se pripravljalni odbor izmed odbornikov »L. D.« in »K. T. D.«

Phil. J. Puntar je predlagal, naj bi »L. D.« prirejala počitniške vseučiliške kurze.

Dr. Mantuani je k temu pripomnil, da bode že v letošnji zimski sezoni priredil redna predavanja v deželnem muzeju.

Dr. Lukman poudarja pomen živahne agitacije, da se poveča članstvo »L. D.«, zlasti podporno. Občni zbori naj bi se vršili tudi na periferiji Slovenije in naj bi bili združeni s predavanji za najširše sloje. Izdajala naj bi se redna letna poročila, zlasti pa poljudno-znanstvena knjižnica.

V odbor »L. D.« so bili za naslednja tri leta izvoljeni: prof. dr. J. Gruden, predsednik; kustos dr. Mautnani, podpredsednik; dr. F. Grivec, tajnik; prof. msgr. dr. A. Ušeničnik, blagajnik; prof. dr. J. Janežič, prof. dr. Fr. Kos, prof. dr. Fr. Kovačič, odborniki; dr. Breclj, prof. dr. J. Debevec, dr. Jos. Mal, namestniki.

V odbor starešinstva »L. D.« so bili izvoljeni: prelat A. Kalan, predsednik; ravnatelj B. Remec, tajnik; prof. Dermastija, blagajnik; dež. odb. prof. E. Jarc, prof. dr. K. Capuder, prof. dr. G. Pečjak, svetovavci.

Zborovanje se je zaključilo s predavanjem. Predaval je prof. V. Marinko o pogojih za slovensko vseučilišče.

G. predavatelj je poudarjal ustanovitev velike knjižnice v Ljubljani kot glaven pogoj za napredek slovenske znanosti in torej tudi glaven pogoj za vseučilišče. Ako bode naša znanost napredovala, potem smemo upati, da jo bode tudi vlada vpoštevala in jo podpirala; tako si bomo polagoma priborili vseučilišče. Lepo in premišljeno sestavljeno predavanje je bilo sprejeto z navdušenim odobravanjem.

Predavanje je objavljeno v tem zvezku »Časa«.

Važnejše predloge je g. predavatelj izrazil v resolucijah, ki so bile z malimi izpremembami vse sprejete. V teh resolucijah se izraža želja, naj bi deželni odbor takoj začel akcijo za ustanovitev velike knjižnice v Ljubljani, v kateri naj bi bile vse slovenske knjige in vse jugoslovansko znanstveno slovstvo; v ta namen naj bi deželni odbor stopil v zvezo z vlado zaradi »licealne knjižnice« in z raznimi znanstvenimi društvi, ki bi s svojimi knjižnicami lahko podpirala ustanovitev velike centralne knjižnice. Tako bi Ljubljana postala pravo slovensko kulturno središče.

Predsednik dr. Gruden se je zahvalil udeležencem občnega zbora in izrazil svoje prepričanje, da bode sedanji občni zbor pozvil delovanje »L. D.« in zbudil med občinstvom večje zanimanje za »L. D.«

Prihodnji občni zbor »L. D.« bode prihodnje leto, najbrže na Štajerskem.

Resolucije:

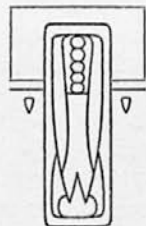
sprejete na občnem zboru L. D. dne 30. avgusta 1909.

1. Da se opomore dejanskim potrebam, a obenem tudi pospeši ustanovitev slovenskega vseučilišča, naj se ustanovi v Ljubljani osrednja knjižnica, kjer bi se nahajale predvsem vse v slovenskem in hrvatsko-srbskem jeziku pisane knjige, kakor tudi vse knjige drugih jezikov, tičoč se Jugoslovanov. Ta knjižnica naj bi se sistematično izpopolnjevala zlasti z ozirom na bodočo pravno fakulteto, a tudi z ozirom na dejanske potrebe ter na politično, socialno in gospodarsko izobrazbo slovenskega naroda.

2. V ta namen naj bi sodelovale že obstoječe knjižnice: a) licejska študijska knjižnica, b) knjižnica Matice Slovenske, c) muzejska knjižnica, d) knjižnica društva »Pravnik«.

3. Knjižnica naj bi se vzdržavala in izpopolnjevala z rednimi subvencijami dežele in države.

4. Odboru »L. D.« se naroča, naj stopi v to svrhu v dogovor z Matico Slovensko, društvom Pravniki, Muzejskim društvom, društvom slovenskih zdravnikov in profesorskim zborom bogoslovnice, da se sestavi skupna spomenica na deželni odbor, ki naj potem vodi dalje vso akcijo.

FR. ČUDEN

: urar in trgovec :

Ljubljana, Prešernove ulice

Največja izbira vsakovrstnih ur

Ceniki zastoj. : Ceniki zastoj.

Stavb. umet. in konstr. ključavničarstvo

Jos. Weibl

nasl. J. Spreitzerja
priporoča sl. občinstvu
in precastilni duhovščini

: svojo izborno :
urejeno delavnico

Cene solidnemu delu so
dokaj nizke. :

Specijaliteta: Valjci
zastori železne kon-
strukcije, vod. sesalke,
uspeljavne vodovo-
dov. Napraviša troš-
kovnike in načrte po
poljubnih risbah v raz-
ličnih slogih ter po-
šilja poštarne prosto.

Vse poprave izvršuje
po najnižji ceni. :

Najsigurnejša prilika za štedenje!

Vzajemno pod- porno društvo v

: Ljubljani :

registr. zadruga z om. poroštvom

Kongresni trg štev. 19

sprejema vsak delavnik od 9.-12 ure
dopoldne hranilne vloge, ter jih obre-
stuje po 4%, to je: daje za 200 K
9 K 60 h na leto. Druge hranilne knji-
žice se sprejemajo kot gotov denar,
ne da bi se njih obrestovanje prekinilo.

Kanonik Andrej Kafan I. r.,
predsednik.

Kanonik Ivan Sušnik I. r.,
podpredsednik.

: Ljubljana, :

Stari trg štev. 10.

Iv. Podlesnik ml.

priporoča svojo trgovino

s klobuki in čevlji

Velika zaloga

Zmerne cene

Solidno blago

: Ljubljana, :

Stari trg štev. 10.

Dr. Jos. Gruden:

Cerkvene razmere med Slo- venci v 15. stoletju in usta-

: novitev ljubljanske škofije :

Do arhivalnih virov. Str. 121 + str. 23
listin in regist + seznamek virov in
uporabljenih znanstvenih del. :

Tekst poljskoje 19 slik. — Cena 5 K. — Dobi
se v Katoliški Bukvarni v Ljubljani. :

Dr. Fr. Kos:

Gradivo za zgodovino Slo- vencev v srednjem veku.

: I. knjiga (l. 501—800) :

str. LXXX+415 . . K 8—

: II knjiga (l. 801—1000) :

str. LXXXIV+514 . . K 10—

Za redne člane »Leonove družbe« I. knjiga
K 4—, II. K 5—. : Za podporne člane »Leo-
nove družbe« I. knjiga K 5—, II. kron 7—.

: Leonova družba v Ljubljani. :